శ్రీః

హారావళి

సటీకము

సంస్కృతాంధ్ర నిఘంటువు

శ్రీపురుషోత్తమదేవప్రణీతమ్

ప్రకాశికా

రావి కృష్ణకుమారి

404, జంజనం కాంప్లెక్స్, చీరాల – 523 155.

శ్రీః

శ్రీపురుషోత్తమదేవప్రణీతమ్

హారావళి

సటీకము

సంస్కృతాంధ్ర నిఘంటువు

ప్రతులు : 500

ప్రథమ ముద్రణ : 24.05.2017, **Saffire Wedding Anniversary of RaMoRa and Krishna Kumari.**

పుటలు : 4+76 = 80

వెల రూ. : 60/-

404, Janjanam Complex,
Opp. I-Town Police Station,
CHIRALA - 523 157. **Cell : 94401 15411**

D.T.P.:
P. PARVATHI
Cell : 7416586775.

Printed at :
KARSHAK ART PRINTERS
Hyderabad.

పీఠిక

***

త్రికాండశేషగ్రంథకర్తయగు పురుషోత్తమదేవుఁడే హారావళిని రచించియుండునని యాధునికపరిశోధకులతలంపు, అందులకుఁ దగినటుల హారావళిలో నీగ్రంథము పురుషోత్తమదేవుఁడే రచించినటులఁ గలదు. ఈకవి క్రీ॥శ॥ 1462-1490 వఱకు ఆంధ్రమండలములఁ బాలించిన యుత్కళదేశప్రభువు. ఈతనిగూర్చినవివరములు త్రికాండశేషమునఁ గాంచనగును. ప్రత్యంతరసహాయమున నీనిఘంటువున కర్థములు వ్రాయుటలో నాగరిలిపిప్రతి పుట్నోటులోని యర్థములు కొంతవఱకు మా కుపకరించినవి. అందును గొన్ని దుష్టములుగా నుంటచే నితరనిఘంటువులతోడ్పాటుచేఁ బూర్తిచేసినారము. వ్యాఖ్యారచనమున మాకుఁగల్గినకష్టనిష్ఠురముల త్రికాండశేషములోఁ జెప్పుకొని యున్నారముగాన నిటఁ బ్రత్యేకించి తెలుపమైతిమి.

ఇట్లు సుధీవిధేయులు,

నందిగామ,
1-5-28.

పైడిమఱ్ఱి మృత్యుంజయ శాస్త్రి,
శేషాద్రి రమణ కవులు.

నాడు 1928, 1931, 1951వ సంవత్సరము లలో **వావిళ్ళ సంస్థ** వారిచే ముద్రింపబడి, నేడు అలభ్య మగుటచే పునర్వికాసము నొందుచున్న **'హోరావళి'** యను సంస్కృత నిఘంటువును సంస్కృత భాషాభిమానులు ఆదరింతురని తలంతును...

పూర్వ ముద్రితప్రతి నందించి సహకరించిన **డా॥ వుయ్యూరు** వారికి, ప్రూపు చూచుటయందు సహకరించిన **శ్రీ వెల్లంపల్లి దాశరథి** గారికి నమస్సులు.

– రామోరా, సంపాదకుడు.

శ్రీః

హోరావళి

సటీక

శ్లో॥ భుజగపతినిముక్తస్వచ్ఛనిర్మోకవల్లీ
విలసితమనుకుర్వన్ యస్య గంగాప్రవాహః ।
శిరసి సరసభాస్వన్మాలతీదామలక్ష్మీం
లయయతి హిమగౌరః సోఽస్తు సాధ్యసిద్ధ్యై ॥ 1

తా॥ ఎవని శిరమునందుఁ దెల్లనిపాము కుబుసమువలెఁ దేజరిల్లు గంగాప్రవాహము, చక్కని మాలతీపుష్పమాలికతీరునఁ బ్రకాశించుచున్నదో, అట్టి మంచువలెఁ దెల్లనైనమూర్తి (శివుఁడు) మనకార్యములను సిద్ధింపఁ జేయునుగాక.

శ్లో॥ కల్పావసానసమయే స్థితయే కవీనాం
దేహాంతరం కిమపి యా సృజతి ప్రసన్నా ।
యస్యాః ప్రసాదపరమాణురపి ప్రతిష్ఠా
మభ్యేతి కామపి నమామి సరస్వతీం తామ్ ॥ 2

తా॥ ఎవతె ప్రసన్నురాలై కల్పావసానమున స్థిరముగానుంటకై కవులకనిర్వాచ్యమగు దేహాంతరము సృజించునో ఎవతె యనుగ్రహలేశమైనను ప్రతిష్ఠ సమకూర్చునో యాసరస్వతీదేవిని గూర్చి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ నిర్మత్సరాః సుకృతినః ఖలు యే వివిచ్య
కర్ణే గుణస్య కణమప్యవతంసయంతి ।
యేషాం మనో న రమతే పరదోషవాదే
తే కేచిదేవ విరళా భువి సంచరంతి ॥ 3

తా॥ ఎవరు విచారించి చెవియందు గుణలేశమును అవతంసముగా గ్రహించుచున్నారో పరుల దోషముల విచారించుటలో నెవరి హృదయము ఆనందింపదో అట్టి మాత్సర్యరహితులు సుకృతాత్ములునగువారు భూమియందుఁ గొందఱు మాత్రమే విరళముగా నున్నారు.

శ్లో॥ ముక్తామయాతిమధురామసృణావదాత
చ్ఛాయాధిరాగతరలామలసద్గుణశ్రీః ।

సాధ్వీ సతాం సతాం భజతు కంఠమసౌ ప్రియేవ
హారావళీ విరచితా పురుషోత్తమేన ॥ 4

తా॥ పురుషోత్తమకవిచే రచింపఁబడిన ముక్తామయయు, అతిమధురయు, స్నిగ్ధరూపయు, స్వచ్ఛవర్ణయు, అధికరాగతరలయు, నిర్మలగుణశ్రీకలితయు నగు **హారావళి**యను గ్రంథము పతివ్రతయగు ప్రియురాలివలె పండితులకంఠము నాశ్రయించుఁగాక.

శ్లో॥ కిన్నైవ సంతి సుధియామభిధానకోశాః
కింతు ప్రసిద్ధవిషయవ్యవహారభాజః ।
గోష్ఠీషు వాదపరమోహఫలాసు కేషాం
హారావళీ న విదధాతి విదగ్ధిమానమ్ ॥ 5

తా॥ ప్రసిద్ధవిషయములందు వ్యవహరింపఁదగినవియగు అభిధాన నిఘంటువులు పండితులకు లేవా? వాదములలో నుత్కృష్టమగు మోహఫలము లొసంగు సభలలో హారావళినిఘంటువు ఎవరికి నేర్పరితనమును సమకూర్పదు?

శ్లో॥ ఏకం తమేవ గణయంతి పరం విదగ్ధా
వాచాం విదగ్ధిమ నిమజ్జతి యస్య లోకః ।
గోష్ఠీషు యః పరమశాబ్దికదుర్గమాసు
దుర్బోధశబ్దగతసంశయముచ్ఛినత్తి ॥ 6

తా॥ ఎవని వాగ్వైదగ్ధ్యమునందు లోకము మునింగియున్నదో సభలలో వ్యాకరణజ్ఞులకుఁ దెలియరానివగు శబ్దగతములగు సంశయములను ఎవఁడు నశింపఁ జేయునో ముఖ్యుఁడగునాతనినే పండితులు గణించుచున్నారు.

శ్లో॥ ఆవ్యాధశబ్దతః శ్లోకైరర్ధైరాతలినాత్తతః ।
శబ్దాః పాదైర్విబోద్ధవ్యాః ప్రాగనేకార్థతస్తతః ॥ 7

తా॥ హారావళి నిఘంటువులో రానున్న వ్యాధశబ్దముగల శ్లోకమువఱకు ఒక్కొక్క శ్లోకముగను, అట్లే తలినశబ్దము వచ్చువఱకు అర్ధశ్లోకముగను, ఆవల పాదశ్లోకముగను పదవిభాగము చేసికొని పర్యాయపదములు గ్రహింపవలెను. అంతకుమున్ను అర్థాంతరములచేఁ బద విధానము గ్రహింపఁ దగినది.

విషమనయనశంకూ చంద్రమౌళీర్భగాలీ వృషభగతి గణేశౌరేరిహాణోవృషాంకః ।
త్రిపురదహనశూలి స్థాణుఖట్వాంగి హిండిప్రియతమ శితికంఠా భర్గ్యకల్మాషకంఠౌ॥8

విషమనయనః 1, శంకుః 2, చంద్రమౌళిః 3, భగాలీ (న్) 4, వృషభగతిః 5, గణేశః 6, రేరిహాణః 7, వృషాంకః 8, త్రిపురదహనః 9, శూలీ(న్) 10, స్థాణుః 11, ఖట్వాంగీ(న్) 12, హిండిప్రియతమః 13, శితికంఠః 14, భర్గ్యః 15, కల్మాషకంఠః (పు) 16, ఇవి శివుని పేరులు.

శతధామా చతుష్పాణిః పృశ్నిగర్భో గదాగ్రజః॥
గదీ కౌస్తుభవక్షాశ్చ పాంచజన్యధరోఽచ్యుతః॥ 9

శతధామా(న్) 1, చతుష్పాణిః 2, పృశ్నిగర్భః 3, గదాగ్రజః 4, గదీ(న్) 5, కౌస్తుభవక్షాః (న్) 6, పాంచజన్యధరః 7, అచ్యుతః (పు) 8, విష్ణుమూర్తి పేరులు.

వైనతేయః పక్షిసింహః శాల్మలీ హరివాహనః ।
అమృతాహరణస్తార్క్ష్యోనాగాశనఖగేశ్వరౌ ॥ 10

వైనతేయః 1, పక్షిసింహః 2, శాల్మలీ (న్) 3, హరివాహనః 4, అమృతాహరణః 5, తార్క్ష్యః 6, నాగాశనః 7, ఖగేశ్వరః (పు) 8, గరుత్మంతుని పేర్లు.

ఖగపతంగవియన్మణిభానవో హరిభగేననిదాఘకరాద్రయః ।
కిరణమాలివిరోచనహేలయో దినమణిస్తరణిశ్చ దినప్రణీః ॥ 11

ఖగః 1, పతంగః 2, వియన్మణిః 3, భానుః 4, హరిః 5, భగః 6, ఇనః 7, నిదాఘకరః 8, అద్రిః 9, కిరణమాలీ(న్) 10, విరోచనః 11, హేలిః 12, దినమణిః 13, తరణిః 14, దినప్రణీః ఈ, పు. 15 సూర్యుని పేరులు.

శ్రుతశ్రవోఽనుజః క్రోడోమందశ్ఛాయాసుతశ్శనిః ।
సప్తార్చిర్నీలవసనః పాతంగిః క్రూరలోచనః ॥ 12

శ్రుతశ్రవోఽనుజః 1, క్రోడః 2, మందః 3, ఛాయాసుతః 4, శనిః 5, సప్తార్చిః (స్) 6, నీలవసనః 7, పాతంగిః 8, క్రూరలోచనః 9, ఇవి శని పేరులు.

దాక్షాయణీపతి వలక్షగుపక్షజన్మ తుంగీశ రాత్రిమణి దర్శవిపత్సుధాంగాః ।
రాజా సముద్రనవనీతతమోనుదౌ మాగ్లౌరిందురేణతిలకో హరిరోహిణీశౌ॥13

దాక్షాయణీపతిః 1, వలక్షగుః 2, పక్షజన్మా(న్) 3, తుంగీశః 4, రాత్రిమణిః 5, దర్శవిపత్ (ద్) 6, సుధాంగః 7, రాజా (న్) 8, సముద్రనవనీతః 9, తమోనుత్ (ద్) 10, మాః (న్) 11, గ్లౌః (ఔ) 12, ఇందుః 13, ఏణతిలకః 14, హరిః 15, రోహిణీశః పు. 16 ఇవి చంద్రుని పేరులు.

మహామృగఃపుష్కరదీర్ఘమారుతౌ విలోమజిహ్వౌ జలకాంక్షిసింధురౌ।
ద్విపాయి శూర్ప శ్రుతికుంభిసామజా మహామదః పేచకిపద్మిపీలవః॥14

మహామృగః 1, పుష్కరః 2, దీర్ఘమారుతః 3, విలోమజిహ్వః 4, జలకాంక్షీ(న్) 5, సింధురః 6,ద్విపాయీ (న్) 7,శూర్పశ్రుతిః 8, కుంభిః 9, సామజః 10, మహామదః 11, పేచకిః 12, పద్మీ(న్) 13, పీలుః (పు) 14, ఇవి యేనుఁగు పేరులు.

దర్వీకరో విషధరో శ్వసనాశనోఽహిశ్చక్రీ ఫణాభరవిషాయుధదీర్ఘపృష్ఠాః ।
కుంభీనసద్విరసనౌ సమకోలదంష్ట్రి గోకర్ణకుండలి లతారసనావిషాస్యః ॥ 15

దర్వీకరః 1, విషధరః 2, శ్వసనాశనః 3, అహిః 4, చక్రీ (న్) 5, ఫణాభరః 6, విషాయుధః 7, దీర్ఘపృష్ఠః 8, కుంభీనసః 9, ద్విరసనః 10, సమకోలః 11, దంష్ట్రి (న్) 12, గోకర్ణః 13, కుండలీ (న్) 14, లతారసనః 15, విషాస్యః (పు) 16 ఇవి సర్పముల పేరులు.

మయస్యోపకృతం పూర్వమయం చోపకరిష్యతి ।
ఇతి యః క్రియతే సంధిః ప్రతీహారస్స ఉచ్యతే ॥ 16

పూర్వమ్ = పూర్వము, అస్య = వీనికి, మయా = నాచేత, ఉపకృతమ్ = ఉపకారము చేయబడినది, అయం చ ఉపకరిష్యతి = ఇతఁడును ఉపకరింపఁగలడు, ఇతి = ఇట్లని, యః సంధిః క్రియతే = ఏసంధి చేయఁబడునో, సః = అది, ప్రతీహారః (పు) = ప్రతీహారము, ఉచ్యతే = అనబడుచున్నది.

శేషమక్షరమాదాయప్రతిశ్లోకం క్రమేణయత్ ।
అన్యోన్యం పఠ్యతే శ్లోకః ప్రతిమాలేతి సా మతా॥ 17

ప్రతిమాలా(స్రీ) శేషమక్షరమాదాయ = చివరవర్ణము దీసికొని, క్రమేణ ప్రతిశ్లోకమ్ = వరుసగా ప్రతిశ్లోకమందు, అన్యోన్యమ్ = పరస్పరము, యత్ శ్లోకః పఠ్యతే = ఏ శ్లోకము చదువఁబడునో, సా = అది, ప్రతిమాలేతి మతా = ప్రతిమాల యనఁబడును.

నభశ్చరో వాయుదారువనదో గగనధ్వజః ।
వ్యోమధూమోజలమసిః ఖతమాల పయోధరః ॥ 18

నభశ్చరః 1, వాయుదారః 2, వనదః 3, గగనధ్వజః 4, వ్యోమధూమః 5, జలమసిః 6, ఖతమాలః 7, పయోధరః 8, మేఘమునకుఁ బేరులు.

హర్షాదుత్సవకాలే యదలంకారాంబరాదికమ్ ।
ఆకృష్య గృహ్యతే పూర్ణపాత్రం పూర్ణానకం చ తత్ ॥ 19

పూర్ణపాత్రం 1, పూర్ణానకం (న) 2, ఉత్సవకాలే = ఉత్సవతరుణమునందు, యత్ అలంకారాంబరాదికం = ఏయలంకార వస్త్రాదికము, హర్షాత్ = సంతోషమువల్ల, ఆకృష్య = లాగి, గృహ్యతే = గ్రహింపబడునో, తత్ = అది,

సురతే కర్ణదేశేషు యచ్చ దేశీయభాషయా ।
దంపత్యోర్జల్పితం మందం మన్మనం తద్విదుర్బుధాః ॥20

మన్మనం (న) సురతే = రతికాలమునందు, కర్ణదేశేషు = చెవులలో, దేశీయభాషయా = దేశభాషచే, దంపత్యోః మందం యత్ జల్పితమ్ = దంపతులయొక్క మెల్లని ప్రసంగము ఏదో, తత్ = అది, "మన్మనం" అని, బుధాః = విద్వాంసులు, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు.

యద్దీయతే తు దేవేభ్యో మనో రాజ్యస్య సిద్ధయే ।
ఉపయాచితకం దివ్యదోహదం తద్విదుర్బుధాః॥ 21

ఉపయాచితకం 1, దివ్యదోహదం(న) 2, మనోరాజ్యస్య = కోరికయొక్క, సిద్ధయే = సిద్ధికొఱకు, దేవేభ్యః = దేవతల కొఱకు, యత్ దీయతే = ఏది ఈయఁబడునో, తత్ = అది,'ఉపయాచితకం దివ్యదోహదము' అని, బుధాః విదుః = పండితులు తెలిసికొనుచున్నారు.

నక్తం నిర్గత్య యత్కించిచ్ఛుభాశ్శుభకరం వచః ।
శ్రూయతే తద్విదుర్ధీరా దైవప్రశ్నముపశ్రుతిమ్॥ 22

దైవప్రశ్నం 1, ఉపశ్రుతిం 2, (న) నక్తమ్ = రాత్రి, నిర్గత్య = బయలుదేరి, యత్కించిత్ శుభాశుభవచః = శుభము అశుభమగు ఏకొద్దిమాటయేని, శ్రూయతే = వినఁబడునో, తత్ = అది, ధీరాః = పండితులు, "దైవప్రశ్నం ఉపశ్రుతిం" అని, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు.

వృద్ధసూత్రకమిత్యాహురింద్రతూలం మనీషిణః ।
గ్రీష్మహాసం వంశకఫం వాతతూలం మరుద్ధ్వజః ॥ 23

వృద్ధసూత్రకం 1, ఇంద్రతూలం 2, గ్రీష్మహాసం 3, వంశకఫం 4, వాతతూలం 5, మరుద్ధ్వజః 6, ఇతి = అని, మనీషిణః = విద్వాంసులు, వృద్ధసూత్రకం = గాలిపటము దారమును, ఆహుః = పలుకుచున్నారు.

దశేంధనో గృహమణిః స్నేహాశః కజ్జలధ్వజః।
జటాజ్వాలో దశాకర్షీ కథితో బహుదృశ్వభిః ॥ 24

దశేంధనః 1, గృహమణిః 2, స్నేహాశః 3, కజ్జలధ్వజః 4, జటాజ్వాలః 5, దశాకర్షీ (న) 6, ఇవి, బహుదృశ్వభిః = పండితులచేత (దీప ఇతి = దీపమని) కథితః = చెప్పఁబడుచున్నది.

గోమయచ్ఛత్రికామాహుర్దిలీరం చ శిలీంధ్రకం ।
ఉర్వ్యంగం చ వశారోహం గోలాసమపరే విదుః ॥ 25

గోమయచ్ఛత్రికా 1, దిలీరం 2, శిలీంధ్రకం (న) 3, ఇవి గోమయచ్ఛత్రికాం = పుట్టకొక్కని, ఆహుః = చెప్పుచున్నారు.

ఉర్వ్యంగం 1, వశారోహం 2, (న) గోలాసం 3, (న) ఇవి, అపరే = ఇతరులు, పుట్టకొక్కు అని విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు.

హిమవాన్ హేమకూటశ్చ నిషధో మేరురేవ చ ।
చైత్రః కర్ణీ చ శృంగీ చ సప్తైతే వర్షపర్వతాః॥ 26

హిమవాన్ (త్) 1, హేమకూటః 2, నిషధః 3, మేరుః 4, చైత్రః 5, కర్ణీ (న్) 6, శృంగీ (న్) (పు) 7, ఏతే సప్త = ఈ యేడును, వర్ష పర్వతాః = వర్షపర్వతముల పేరులు.

ఇతి శ్లోకావధిః ।

వ్యాధో మృగవధాజీవః నిషాదః పుల్కసః ప్లవః ।
వాలవాయజమిచ్ఛంతి వైదూర్యమణిముత్తమాః ॥ 27

వ్యాధః 1, మృగవధాజీవః 2, నిషాదః 3, పుల్కసః 4, బోయవాని పేరులు. వాలవాయజః 1, వైదూర్యమణిః పు. 2, వైదూర్యమణిం = వైదూర్యమణిని, వాలవాయజమ్ = వాలవాయజమని, ఉత్తమాః = ఉత్తములు, ఇచ్ఛంతి = తలంచుచున్నారు.

కాలగ్రంథిః సమాః సంవన్మాసమానో యుగాంసకః ।
మాసో వర్షాంశకః శ్రామో వర్షాంగస్యాదహర్గణః ॥ 28

కాలగ్రంథిః 1, సమాః (సి, బ) 2, సంవత్ (త్) 3, మాసమానః 4, యుగాంసకః 5, ఇవి సంవత్సరము పేరులు. మాసః 1, వర్షాంశకః 2, శ్రామః 3, వర్షాంగః 4, అహర్గణః 5, ఇవి అహర్గణః = దినసమూహము, స్యాత్ = అగును. (నెల యని అర్థము.)

మదయోగవిధానం తు వ్యస్తారం కరిణా విదుః ।
పృష్ఠవంశస్య యన్మాంసం తన్మనం తత్రప్రచక్షతే ॥ 29

వ్యస్తారః (పు) 1, కరిణామ్ = ఏనుగుల యొక్క, మదయోగవిధానమ్ = మదము కలిగించురీతి అని, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు. తన్మనః, (పు) పృష్ఠవంశస్య = ఏనుగు వెన్నెముకయొక్క, మాంసం యత్ = ఏదియో అది, ప్రచక్షతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

కర్ణవేధనికా ప్రోక్తా నాలికేతి విషాణినాం ।
ప్రవేష్టమంతః స్వేదానాం దంతమాంసం విదుర్బుధాః ॥ 30

నాలికా (స్త్రీ) 1, విషాణినాం = ఏనుగుల, కర్ణవేధనికా = చెవులు కుట్టు సూది, ప్రోక్తా = చెప్పఁబడినది. ప్రవేష్టం 1, అంతఃస్వేదానాం = లోపల చెమటగల యేనుగులయొక్క, దంతమాంసం = దంతమాంసము అని, బుధాః విదుః = పండితులు తెలిసికొనుచున్నారు.

కుమారభృత్యా గర్భిణ్యాః పరిచర్యాభిధీయతే ।
నవోఢావస్త్రమానందపటమిచ్ఛంతి సూరయః ॥ 31

కుమారభృత్యా (స్త్రీ) ఇది గర్భిణ్యాః పరిచర్యా = గర్భవతికూడిగమని, అభిధీయతే = చెప్పఁబడుచున్నది. నవోఢావస్త్రం 1, ఆనందపటః 2, ఇవి సూరయః = పండితులు, నవోఢావస్త్రం = మధుపర్కమని, ఇచ్ఛంతి = తలంచుచున్నారు.

కర్ణీసుతో మూలదేవో మూలభద్రః కులాంకురః ।
జ్యేష్ఠామూలీయమిచ్ఛంతి మాసమాషాఢపూర్వజమ్॥ 32

కర్ణీసుతః 1, మూలదేవః 2, మూలభద్రః 3, కులాంకురః 4 గ్రామదేవత పేరులు.

ఆషాఢపూర్వజః (పు) 1, జ్యేష్ఠామూలీయః 2, జ్యేష్ఠ మాసమని; ఇచ్ఛంతి = తలంచుచున్నారు.

నిత్యకర్మసమాచారనిష్ఠురత్వే కదుంకతా ।
వీణానుబంధో ధీమద్భిరుపనాహోఽభిధీయతే ॥ 33

కదుంకతా (స్త్రీ) 1, నిత్యకర్మసమాచారనిష్ఠురత్వే = నిత్యకర్మముల బాగుగా చేయుటయందలికష్టమునందు వర్తించును. వీణానుబంధః 1, ఉపనాహః 2, ఇవి ధీమద్భిః = పండితులచే, వీణానుబంధః = వీణెతంతులుండుతావని, అభిధీయతే = చెప్పఁబడుచున్నవి.

స్యాత్పాకా కుంతలికా దధ్యా-దిచ్ఛేదనీ తు యా ।
వైశాఖోదధిచారస్యాత్తక్రాటః కరధర్షణః ॥ 34

పాలికా 1, కుంతలికా 2, ఇవి దధ్యాదిచ్ఛేదనీ = కవ్వము గుత్తి, స్యాత్ = అగును. వైశాఖః 1, దధిచారః 2, తక్రాటః 3, కరధర్షణః 4 ఇవి కవ్వపుకట్టి పేరులు.

స్యాదాషాఢభవో భౌమో నవార్చిర్గగనోత్సుకః ।
పంచార్చిశ్చ శ్రవిష్ఠాజో జ్ఞ ఏకాంగః ప్రహర్షణః । 35

ఆషాఢభవః 1, భౌమః 2, నవార్చి (స్) 3, గగనోత్సుకః 4, (రూ. గగనోల్ముకః) ఇవి అంగారకుని పేరులు. పంచార్చిః 1, శ్రవిష్ఠాజః 2, జ్ఞః 3, ఏకాంగః 4, ప్రహర్షణః 5 ఇవి బుధుని పేరులు.

దీదివిర్ద్వాదశార్చిః స్యాజ్జీవప్రాక్ ఫల్గునీభవః ।
కావ్యో దైత్యపురోధా స్యాత్ షోడశార్చిర్మఘాభవః ॥ 36

దీదివిః 1, ద్వాదశార్చిః (స్) 2, జీవః 3, ప్రాక్ ఫల్గునీభవః 5 ఇవి బృహస్పతి పేరులు. కావ్యః 1, దైత్యపురోధాః (స్) 2, షోడశార్చి (స్) 3, మఘాభవః 4 ఇవి శుక్రుని పేరులు.

ఉపప్లవో కచః కేతురాశ్లేషాభవ ఆహికః ।
జ్యోతిరథో గ్రహాధారో ధ్రువ ఉత్తానపాదజః ॥ 37

ఉపప్లవః 1, కచః 2, కేతుః 3, ఆశ్లేషాభవః 4, ఆహికః 5 ఇవి కేతువుపేర్లు. జ్యోతీరథః 1, గ్రహాధారః 2, ధ్రువః 3, ఉత్తానపాదజః 4 ఇవి ధ్రువుని పేరులు.

స్వర్భానుం గ్రహకల్లోలం విదురభ్రపిశాచకమ్ ।
వనీపకో యాచనకో వసుకీటో ముఖంపచః ॥ 38

స్వర్భానుః 1, గ్రహకల్లోలః 2, అభ్రపిశాచకః 3 ఇవి, అభ్రపిశాచకమ్ = రాహువని, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు. వనీపకః 1, యాచనకః 2, వసుకీటః 3, ముఖంపచః 4, యాచకుని పేరులు.

జాయామానవిషాణాగ్రే కటాహో మహిషీశిశౌ ।
ఛేదో హస్తేన సస్యానాం కటభంగ ఉదాహృతః ॥ 39

కటాహః (పు) 1, జాయమాన = పుట్టుచున్న, విషాణాగ్రే = కొమ్ములచివరగల, మహిషీశిశౌ = గేదె దూడపేరు. కటభంగః (పు) 1, హస్తేన = చేతితో, సస్యానామ్ = పైరులయొక్క, ఛేదః = కోయుటగా, ఉదాహృతః = ఉదహరింపఁబడుచున్నది.

జలత్రా జంగమకుటీ కావారీ మూర్ధకర్పరీ ।
ఉష్ణవారణముత్కూటశ్చక్రాంగం చ పుటోటజమ్ ॥ 40

జలత్రా 1, జంగమకుటీ 2, కావారీ 3, మూర్ధకర్పరీ 4 ఇవి వానలోనుపయోగించు గూడ పేరులు. ఉష్ణవారణం 1, ఉత్కూటః 2, చక్రాంగం 3, పుటోటజం 4 గొడుగు పేరులు.

మునీనాం చచితాకుట్యాం పర్ణోటజసహోటజౌ ।
కారోత్తరశ్చవీనాహీ ప్రహిరంధూర్జలాంబికా ॥ 41

పర్ణోటజః 1, సహోటజః 2, మునీనాం చితకుట్యామ్ = మునులచేఁ గట్టఁపడిన గుడిసె పేరు. కారోత్తరః 1, చవీనాహీ 2, ప్రహిరంధూః 3, జలాంబికా 4 బావి పేరులు.

జలకూపీ జలాష్ఠీలీ తలకం పుష్కరిణ్యపి ।
ఆసన్నాస్తమయః కశ్చిదుపధూపిత ఇష్యతే ॥ 42

జలకూపీ 1, జలాష్ఠీలీ 2, తలకం 3, పుష్కరిణి 4 ఇవి కోనేరు పేరులు. ఉపధూపితః (పు) 1, కశ్చిత్ ఆసన్నా స్తమయః = చావుసమీపించినవాఁడు, అని ఇష్యతే = తలంపఁబడుచున్నది.

తత్క్షణాదిత్యముక్తాం తు వదంత్యంగారిణీం దిశమ్ ।
అగారితం పలాశానాం కలికానిర్గమో భవేత్ ॥ 43

అంగారిణీ (స్త్రీ) 1, తత్క్షణాదిత్యముక్తాం దిశమ్ = అప్పుడే సూర్యుఁడు అస్తమించిన దిక్కును, "అంగారిణీం" అని, వదంతి = చెప్పుచున్నారు. అగారితం (న) 1, పలాశానామ్ = మోదుగుచెట్టుల, కలికానిర్గమః = మొగ్గలపుట్టుకపేరు, భవేత్ = అగును.

గాంధారం రక్తచూర్ణం తు సిందూరం రక్తవాలుకమ్ ।
కృస్మృత్యా విభవాన్వేషీ పార్శ్వికః సంధిజీవకః ॥ 44

గాంధారం (న) 1, రక్తచూర్ణం 2, సిందూరం 3, రక్తవాలుకం 4, సిందూరము పేరు. పార్శ్వికః 1, సన్ధిజీవకః 2, (కుసృత్యావిభవాన్వేషీ) స్యాత్, (యీ రెండున్ను పిశునుఁడగును) (యీ 2న్ను కుసృత్యా-విభవాన్వేషీ సూచకునికి పేర్లు.)

అథశ్చరో భవేచ్చౌరః కుసుమాలః కుజంభలః ।
ప్రోక్తః కరికుసుంభస్తునాగకేసరచూర్ణకే ॥ 45

అథశ్చరః 1, చౌరః 2, కుసుమాలః 3, కుజంభలః 4, ఇవి చౌరః = పగటిదొంగ, భవేత్ = అగును. కరికుసుంభః 1, నాగకేసరచూర్ణకః 2 ఇవి నాగకేసర-చూర్ణకే = నాగకేసరచూర్ణమందు, ప్రోక్తః = చెప్పఁబడెను.

బర్బరం బర్బరీకం చ బర్బరీత్యపి చేష్యతే ।
అభావాస్త్రీపరిత్యాగస్తురగబ్రహ్మచర్యకమ్ ॥ 46

బర్బరం (న) 1, బర్బరీకం 2, బర్బరీ (ఈ స్త్రీ) 3, ఇవి బర్బరీతి = హింగులమను పర్వత ధాతువుగా, ఇష్యతే = తలంపఁబడుచున్నది. తురగబ్రహ్మచర్యకం (న) 1, అభావాత్ = లేకపోవుటవల్ల, స్త్రీపరిత్యాగః = ఆఁడుదానిని వదులుటపేరు.

యమినాం యద్రతం గోప్యం తత్ఖంజనతరం విదుః ।
స్యాదాచామనకః ప్రోంతః కటకోలః పతద్గ్రహః ॥ 47

ఖంజనతరం (న) 1, యమినామ్ = సన్యాసులయొక్క, గోప్యం = రహస్యమగు, యత్సురతమ్ = ఏసంభోగము గలదో, తత్ = అది ఖంజనతరమని, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు. ఆచామనకః 1, ప్రోంతః 2, కటకోలః 3, పతద్గ్రహః 4 ఇవి తమ్మపడిగె పేరులు.

మేలా మందా మసిమణిర్మసిధానీ మసిప్రసూః ।
వాలోపరీతం తు విదుః పంచావటమురస్కటమ్ ॥ 48

మేలా 1, మందాః 2, మసిమణిః 3, మసిధానీ (ఈ , సీ) 4, మసిప్రసూః 5 సిరాబుడ్డి పేరులు. వాలోపరీతం (న) 1, పంచావటం 2, ఉరస్కటం 3 ఇవి బాలురు కట్టుకొను బట్టకు పేరులు.

నారీణాం మండలీనృత్యం బుధా హల్లీషకం విదుః ।
మారీచో యాజకగజో రాజహస్తీ మదోత్కటః ॥ 49

హల్లీషకం (న) 1, నారీణామ్ = స్త్రీలయొక్క, మండలీ–నృత్యం = వలయాకారనృత్యముగా, విదుః = తెలిసికొను చున్నారు. మారీచః 1, యాజకగజః 2, రాజహస్తీ (న్) 3, మదోత్కటః 4 ఇవి రాచ యేనుఁగు పేరులు.

అలంకారసువర్ణం యత్ తచ్ఛృంగీకనకం మతమ్ ।
రతిలక్షం నిధువనం సంయోజనమితి స్మృతమ్ ॥ 50

శృంగీకనకం (న) 1, అలంకారసువర్ణం యత్ = ఏ అలంకారసువర్ణముగలదో, తత్ = అది, శృంగీకనకమని, మతమ్ = ఇష్టమగుచున్నది. రతిలక్షం (న) 1, నిధువనం 2, సంయోజనం 3 ఇవి మైథునమునుగా, స్మృతమ్ = చెప్పఁబడెను.

జీమూతకుటకుట్టీరకుట్టారాః కందరాకరః ।
ఉద్దేశో గండకూపస్తు పర్వతస్యాభిధీయతే ॥ 51

జీమూతకుట 1, (పు) కుట్టీరః 2, కుట్టారః 3, కందరాకరః 4 ఇవి పర్వతము పేర్లు. కండకూపః 1, (పు) పర్వతస్య = పర్వతముయొక్క, ఉద్దేశః = పై ప్రదేశము, గండకూపముగా, అభిధీయతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

వాసితా ధేనుకా చైవ వశా చ కరిణీ మతా ।
బ్రహ్మాంగభూః క్రతుపశుః సింహవిక్రాంతవాజినౌ ॥ 52

వాసితా 1, (స్త్రీ) ధేనుకా 2, వశా 3, కరిణీ (ఈ, స్త్రీ) 4 ఇవి ఏనుఁగుగా, మతా = తలంపఁదగినవి. బ్రహ్మాంగభూః (ఊ, పు) 1, క్రతుపశుః 2, (ఉ) సింహవిక్రాంతః 3, వాజీ 4, (న్, పు) గుఱ్ఱమునకు పేరు.

సముద్రగా నిర్ఝరిణీ తలోదా జంబాలినీ శైవలినీ తరంగిణీ ।
విపాఠకాదంబకపత్రవాహాః, పత్రీ ఖగో వీరతరోఽస్త్రకంటకః ॥53

సముద్రముగా (ఆ, స్త్రీ) 1, నిర్ఝరిణీ (ఈ, స్త్రీ) 2, తలోదా 3, జంబాలినీ 4, శైవలినీ 5, తరంగిణీ 6, నదికి పేర్లు. విపాఠః (పు) 1, కాదంబకః 2, పత్రవాహః 3, పత్రీ (న్) 4, ఖగః 5, వీరతరః 6, అస్త్రకంటకః 7, ఇవి బాణమునకు పేరులు.

వర్ణదూతః స్వస్తిముఖో లేఖో వాచికహారకః ।
లేఖో నిబధ్యతే యేన తత్ర కాచనకాభిధా ॥ 54

వర్ణదూతః 1, స్వస్తిముఖః 2, లేఖః 3, వాచికహారకః 4, ఇవి ఉత్తరమునకు పేరులు. కాచనకా 1, యేన = ఎందుచేత, లేఖః నిబధ్యతే = జాబు మూయఁబడుచున్నదో, తత్ర = అందు, కాచనకాభిధా = కాచనకాయని పేరు. (కవరు)

క్షారాచ్ఛం మాణిమంథం చ విదుః సింధూపలం బుధాః ।
పిశితం పలలం మాంసం క్రవ్యమామిషముద్ధసమ్ ॥ 55

క్షారాచ్ఛం 1, (న) మాణిమన్థమ్ = 2, సింధూపలమ్ = 3 ఇవి బుధాః = విద్వాంసులు సైంధవలవణముగా విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు. పిశితం (న) 1, పలలం 2, మాంసం 3, క్రవ్యం 4, ఆమిషం 5, ఉద్ధసం 6, ఇవి మాంసము పేరులు.

పారావారమహాకచ్ఛౌ మహీప్రాచీరదారదౌ ।
జిహ్వాదరః కీకశాస్యశ్చంచుమత్తరుశాయినౌ ॥ 56

పారావారః (పు) 1, మహాకచ్ఛః 2, మహీప్రాచీరం (న) 3, దారదః 4, ఇవి సముద్రమునకు పేర్లు. జిహ్వాదరః (పు) 1, కీకశాస్యః 2, చంచుమత్ (త్) 3, తరుశాయీ (న్), 4 ఇవి పక్షికి పేర్లు.

ఇంద్రక్రీడాసరః ప్రాజ్ఞైర్నందీసర ఇతి స్మృతా ।
ధూమోర్ణాపతిరుద్దిష్టో యమో మహిషవాహనః ॥ 57

నందీసరః (స్, న) 1, ప్రాజ్ఞైః = ప్రాజ్ఞులచే ఇంద్రక్రీడాసరః = ఇంద్రుని క్రీడాసరస్సు అని, స్మృతమ్ = చెప్పఁబడినది. ధూమోర్ణాపతిః (ఇ, పు) 1, యమః 2, మహిషవాహనః 3 ఇవి యమః ఉద్దిష్టః = యముఁడని ఉద్దేశించఁబడెను.

పయోఘనో మేఘకఫో ఘనోపలో మోఘాస్థి బీజోదక తోయడింభాః ।
శంపాచిరాభా చపలాచ్ఛటాభా హ్లాదిన్యధీరా ఘనవల్లికా చ॥ 58

పయోఘనః (అ. పు) 1, మేఘకఫః 2, ఘనోపలః 3, మేఘాస్థి (ఇ, న) 4, బీజోదకం (అ. న) 5, తోయడింభః 6, ఇవి వడగండ్లకు పేర్లు. శంపా (ఆ. స్రీ) 1, అచిరాభా 2, చపలా 3, ఛటాభా 4, హ్లాదినీ (ఈ. స్రీ) 5, అధిరా 6, ఘనవల్లికా 7, ఇవి మెఱుపునకు పేర్లు.

పాదాలిందీ తరండా నౌ స్తరణిస్తారణిస్తరిః ।
కిలాటః శోషితక్షీరపిండస్సూరిభిరిష్యతే ॥ 59

పాదాలిందీ (ఈ. స్రీ) 1, తరండా 2, నౌః (ఔ. స్రీ) 3, తరణిః (స్రీ) 4, తారణిః 5, తరిః 6, ఇవి పడవపేర్లు. కిలాటః 1, శోషితక్షీరపిండః = పాలుకాచగా మిగిలిన గడ్డ, సూరిభిః ఇష్యతే = పండితులచే చెప్పఁబడుచున్నది.

కాలాయసమయస్తీక్ష్ణం గిరిసారం చ శస్త్రకం ।
హయ్యంగవీనం సరజం మంథజం చ కలంబుటమ్ ॥ 60

కాలాయసం (అ. న) 1, అయః (స్. న) 2, తీక్ష్ణం 3, గిరిసారం 4, శస్త్రకం 5, ఇవి లోహమునకు పేర్లు. హయ్యంగవీనం (న) 1, సరజం 2, మంథజం 3, కలంబుటం 4, ఇవి నవనీతమునకు పేర్లు.

ఏకశఫాంఘ్రికం బంధమాహు ర్దామాంచలం చ బుధాః ।
వేత్తా స్త్రీపుంసయోశ్చిహ్నే సాముద్రిక ఉదాహృతః ॥ 61

దామాంచలం (అ. న) 1, బుధాః = విద్వాంసులు, ఏకశఫాంఘ్రికం = గుఱ్ఱముల పాదమునకు కట్టునట్టి, బంధమ్ = బంధనముగా, ఆహుః = చెప్పుచున్నారు. సాముద్రికః (అ. త్రి) 1, స్త్రీపుంసయోః = స్త్రీపురుషుల యొక్క, చిహ్నమ్ = చిహ్నమును, వేత్తా = తెలుసుకొన్నవాఁడు (సాముద్రికుఁడని) ఉదాహృతః = చెప్పబడుచున్నాఁడు.

తంతిలీకాస్థిభిర్ద్యూతక్రీడాయాం చుంచులిర్భవేత్ ।
వక్రా లలాటగాస్తిస్రో భస్మరేఖా స్త్రిపుండ్రకమ్ ॥ 62

చుంచులిః (ఇ. స్త్రీ) 1, తింతిలీకాస్థిభిః = చింతగింజలచే, ద్యూతక్రీడాయామ్ = జూదమాడుటయందు, భవేత్ = యగును. (వామనగుంటలాటకానోపు) త్రిపుండ్రకం (అ. న) 1, లలాటగాః = లలాటమందున్న, వక్రాః = వంకరలైన, తిస్రః = మూడైన, భస్మరేఖాః = భస్మరేఖలు.

హాలా కామాలికా మండా ధీరా స్యాత్ మదనీ చ మాధ్వీ చ ।
ఆహుశ్చషకం తు పానపాత్రం పారీమప్యనుతర్షణం కవీంద్రాః॥63

హాలా (ఆ. స్త్రీ) 1, కామాలికా 2, మండా 3, ధీరా 4, మదనీ (ఈ. స్త్రీ) 5, మాధ్వీ (ఈ. స్త్రీ) 6 ఇవి కల్లుకు పేర్లు. చషకం (న) 1, పానపాత్రం 2, పారీ (ఈ. స్త్రీ) 3, అనుతర్షణం 4 (ఇవి కల్లుత్రాఁగు పాత్రమునకుఁ బేరులుగ) కవీంద్రాః = కవీంద్రులు (చెప్పుచున్నారు.)

కుశుంభః కరకశ్చైత్యముఖః కమండలుః స్మృతః ।
అసహాయో నర్తకాశ్చ తాలావచర ఇష్యతే ॥ 64

కుశుంభః 1, కరకః 2, చైత్యముఖః 3, కమండలుః 4 ఇవి కమండలువుగా స్మృతః = చెప్పఁబడుచున్నవి. తాలావచరః (అ. పు) 1, అసహాయనర్తకః = ఒంటరిగా నర్తనము చేయువాఁడు (తాలావచరుఁడని) ఇష్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

కథితః కౌముదీవృక్షో దీపవృక్షః శిఖాతరుః ।
కోజాగరే తథా సద్భిః కౌముదీచార ఇష్యతే॥ 65

కౌముదీవృక్షః 1, దీపవృక్షః 2, శిఖాతరుః 3 ఇవి దీప-స్తంభమునకుఁ బేరులు. కౌముదీచారః (పుం) కోజాగరే = ఆశ్వయుజపూర్ణిమ యందు, తథా = ఆ విధముగా, సద్భిః = పండితులచే, "కౌముదీచారః" అనుపదము ఇష్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

సముద్రగృహమిత్యాహుర్జలయంత్రనికేతనమ్ ।
ప్రేతాదిభిర్గృహీతో యః స అవిష్టోఽభ్రమన్బహిః ॥ 66

సముద్రగృహం 1, జలయంత్రనికేతనం 2, ఇవి సముద్రగృహమితి = సముద్రగృహమని, ఆహుః = చెప్పు చున్నారు. అవిష్టః, (పు) ప్రేతాదిభిః యః గృహీతః = ప్రేతాదులచే ఎవఁడు గ్రహింపఁబడి, బహిః భ్రమన్ = వెలుపలతిరుగునో, సః = వాఁడు.

హిమమింద్రాగ్నిధూమశ్చ ఖబాష్పో రజనీజలమ్ ।
యే శివాయతనోత్సృష్టా తే సంధ్యాబలయో వృషాః ॥ 67

హిమం 1, ఇంద్రాగ్నిధూమః 2, ఖబాష్పః 3, రజనీజలం 4, ఇవి మంచు పేరులు. సంధ్యాబలిః యే శివాయతనోత్సృష్టాః = ఏవి శివాలయ మందు విడువఁబడినవో, తే వృషాః = ఆ యెద్దులు "సంధ్యాబలిః" అనఁబడును.

విషాక్తాస్త్రహతస్యాహుః పశోర్మాంసం తు గృంజనమ్ ।
ధూమికా ధూమమహిషో హిమఝుంటిః కుహేలికా ॥ 68

గృంజనం (న) విషాక్తాస్త్రహతస్య = విషముపూసిన ఆయుధముచేఁజంపఁ బడిన, పశోః మాంసమ్ = పశు మాంసము, "గృంజనం", అని ఆహుః = చెప్పఁబడుచున్నది. ధూమికా 1, ధూమమహిషీ 2, హిమఝుంటిః 3, కుహేళికా 4 ఇవి పొగమంచు పేరులు.

పోతాచ్ఛాదనమాహుస్తు పరకమథ వస్త్రకుట్టిమం కవయః ।
తంత్రవిముక్తం వాసో నిష్ప్రవణిం నిష్ప్రవాణిం చ ॥ 69

పోతాచ్ఛాదనం (న) 1, పరకం 2, వస్త్రకుట్టిమం 3, ఈపదములను డేరా

అని, కవయః = కవులు, ఆహుః = చెప్పుచున్నారు. నిప్రవణిః 1, నిష్ప్రవాణిః 2, తంత్రవిముక్తమ్ = మగ్గమునుండి తీసిన క్రొత్తదగు, వాసః = వస్త్రము పేరులు.

మహాఘోషం క్రయారోహం హట్టం పణ్యాజిరం విదుః ।
బహుమానుషసంకీర్ణం నిర్ఘటం చ కరాంగణమ్ ॥ 70

మహాఘోషః 1, క్రయారోహః 2, హట్టః 3, పణ్యాజిరం (న), ఇవి హట్టమ్ = అంగడివీథినిగా, ఆహుః = చెప్పుచున్నారు. నిర్ఘటం 1, కరాంగణం 2, ఇవి బహుమానుషసంకీర్ణం = పెక్కుజనులచే వ్యాప్తమైన అంగడివీథి.

శాలభంజీ దారుగర్భా కురంటీ దారుపుత్రికా ।
కాదంబినీ నవోమేఘః కాలి స్యాత్కాలికాపి చ ॥ 71

శాలభంజీ (ఈ. సీ) 1, దారుగర్భా 2, కురంటీ 3, దారుపుత్రికా 4, ఇవి కొయ్యబొమ్మ పేరులు. కాదంబినీ (ఈ. సీ) 1, కాలీ 2, కాలికా 3 ఇవి, నవోమేఘః = నవమేఘబృందము పేళ్ళు.

క్రోశధ్వనిః క్రోశతాలో ఢక్కా విజయమర్దలః ।
స్యాత్ప్రతిపత్తిః పటహో లంపాపటహ ఇత్యపి॥ 72

క్రోశధ్వనిః 1, క్రోశతాలః 2, ఢక్కా (ఆ. సీ) 3, విజయమర్దలః 4, ఢంకా పేరులు. ప్రతిపత్తిః 1, పటాహః 2, లంపాపటహః 3, ఇవి పటాహః = తప్పెట, స్యాత్ = అగును.

కుకూలం కాయవలనం తనుత్రం దంశనం విదుః ।
శిరస్త్రం శీర్షరక్షం చ శీర్షణ్యం శీర్షకం చ తత్ ॥ 73

కుకూలం (న) 1, కాయవలనం 2, తనుత్రం 3, దంశనం 4, కవచము పేరులుగా, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు. శిరస్త్రం 1, శీర్షరక్షం 2, శీర్షణ్యం 3 ఇవి ఇనుపకుళ్ళాయి పేరులు.

స్యాజ్జాలికా లోహమయీ జాలప్రాయాంగరక్షిణీ ।
పన్నంధ్రీ పాదవిరజాః కోశీ పాదరథీ భవేత్ ॥ 74

జాలికా (ఆ. సీ) 1, లోహమయీ = లోహముతోఁజేసిన, జాలప్రాయ =

వలవలెనుండు, అంగరక్షిణీ = కవచము, స్యాత్ = అగును. పన్నంధ్రీ 1, పాదవిరజా స. (సీ) 2, కోశీ 3, పాదరథీ (ఈ. సీ) 4, మీఁగాలు సగము కప్పియుండు ఇనుప పాదరక్ష, భవేత్ = అగును.

రుచకం లవణం క్షారం తీక్ష్ణం జలరసం విదుః ।
జ్యోతిర్బీజం చ ఖద్యోతం ధ్వాంతోన్మేషం తమోమణిః ॥ 75

రుచకం 1, లవణం 2, క్షారం 3, తీక్ష్ణం 4, జలరసం 5 ఇవి ఉప్పు అని విదుః = తెలియుచున్నారు. జ్యోతిర్బీజం 1, ఖద్యోతం 2, ధ్వాంతోన్మేషం 3, తమోమణిః 4 ఇవి మెఱుఁగుడు పురుగు పేరులు.

జలశూకరజలజిహ్వౌజలకంటకవార్భటౌ తథా నక్రే ।
జలనకులజలబిడాలౌ నీరాఖు జలప్లవావుద్రే ॥ 76

జలశూకరః 1, జలజిహ్వః 2, జలకంటకః 3, వార్భటః 4, నక్రః 5, ఇవి నక్రే = మొసలియను నర్థము గలవి. జలనకులః 1, జలబిడాలః 2, నీరాఖుః 3, జలప్లవః 4, ఉద్రః 5 ఇవి నీటి పిల్లి పేరులు.

శిశుమారో జలకపిశ్చపలాంగోఽసిపుచ్ఛకః ।
గ్రాహో జలకిరాటశ్చ నక్రరాజో జలాంటకః॥ 77

శిశుమారః 1, జలకపిః 2, చపలాంగః 3, అసిపుచ్ఛకః 5 ఇవి జలజంతు విశేషములు. గ్రాహః 1, జలకిరాటః 2, నక్రరాజః 3, జలాంటకః 4 ఇవి గుఱ్ఱపుమూతి చేఁప పేరులు.

మృతకాంతకశ్చ భీరుర్వృకధూర్తశయాలువంచకాభరుజః ।
శాలామృగోఽస్థిభక్షో గ్రామమృగో మండలః కపిలః ॥ 78

మృతకాంతకః 1, భీరుః 2, వృకః 3, ధూర్తః 4, శయాలుః 5, వంచకః 6, అభరుక్ (జ) 7, ఇవి నక్క పేరులు.

శాలామృగః 1, అస్థిభక్షః 2, గ్రామమృగః 3, మండలః 4, కపిలః 5 ఇవి కుక్క పేరులు.

ఉల్కాముఖీశృగాలీ యా దీప్తజిహ్వాఽతి సా మతా।
స్కంధవాహస్తు శంకశ్చ శృంగీ గోరక్షధూర్తిలః॥ 79

దీప్తిజిహ్వా (స్త్రీ) 1, యా = ఏది, ఉల్కాముఖీశృగాలీ = కొఱవివంటిముఖముగలదో, సా = అది, మతా = చెప్పcబడుచున్నది. స్కంధవాహః 1, శంకః 2, శృంగీ (న. పు) 3, గౌః (ఓ. పు) 4, అక్షధూర్తిలః 5 ఇవి బండిలాగు ఎద్దుపేరులు.

హేరంబః కాసరశ్చైవ రక్తాక్షః సైరిభస్తథా ।
రోమశో బహురోమా స్యాదురణశ్చ పృథూదరః॥ 80

హేరంబః 1, కాసరః 2, రక్తాక్షః 3, సైరిభః 4 ఇవి దున్నపోతు పేరులు. రోమశః 1, బహురోమా (న్. పు) 2, ఉరణః 3, పృథూదరః 4 ఇవి మేcక పేరులు.

ఇడిక్కస్తు బాలవాహ్యో వనచ్ఛాగోఽతిరోమశః ।
వరణో ధూమ్రశూకః స్యాదుష్ట్రః శృంఖలకస్తథా ॥ 81

ఇడిక్కః 1, బాలవాహ్యః 2, వనచ్ఛాగః 3, అతిరోమశః 4 అడవిమేక పేరులు. వరణః 1, ధూమ్రశూకః 2, ఉష్ట్రః 3, శృంఖలకః 4, ఇవి ఒంటె పేరులు.

చక్రముఖః సూచిరోమ వరాహః స్థూలనాసికః ।
కంఠీరవస్తు పారీంద్రః కేసరీ గజమాచలః ॥ 82

చక్రముఖః 1, సూచిరోమా (న్, పు) 2, వరాహః 3, స్థూలనాసికః 4, ఇవి పందిపేరులు. కంఠీరవః 1, పారీంద్రః 2, కేసరీ (న్, పు) 3, గజమాచలః 4, ఇవి సింహము పేరులు.

నేత్రపిండో వృషాహారో మేనాదః కుందమః స్మృతః ।
గంధాఖుర్గంధనకులశ్చుంచుః పుంవృష ఉచ్యతే ॥ 83

నేత్రపిండః 1, వృషాహారః 2, మేనాదః 3, కుందమః 4, ఇవి పిల్లి పేరులు. గంధాఖుః 1, గంధనకులః 2, చుంచుః 3, పుంవృషః 4, ఇవి వాసనయెలుక యని ఉచ్యతే = చెప్పcబడుచున్నవి.

ద్రోణోఽరిష్టో నాలిజంఘ ఆత్మఘోషస్తు మౌద్గలిః ।
గోభండీరః పంకకీరో హాపుత్రీ రాజభట్టికా॥ 84

ద్రోణః 1, అరిష్ట 2, నాలిజంఘః 3, ఆత్మఘోషః 4, మౌద్గలిః 5, ఇవి బొంతకాకి పేరులు. గోభండీరః 1, పంకకీరః 2, హాపుత్రీ 3, రాజభట్టికా 4, చీcకుకొక్కెర పేరు.

గంగాచిల్లీ తు దేవట్టీ విశ్వకా జలకుక్కుటీ ।
విట్సారికా తు కుణపీ గోరాటీ గోకిరాటికా ॥ 85

గంగాచిల్లీ (ఈ. సీ) 1, దేవట్టీ 2, విశ్వకా 3, జలకుక్కుటీ 4, ఇవి చీరపిట్ట పేరులు. విట్సారికా (ఆ. సీ) 1, కుణపీ 2, గోరాటీ 3, గోకిరాటికా 4, ఇవి గోరువంక విశేషము పేరులు.

మృగేంద్రచటకో ఘాతిపక్షీ గ్రాహకమారకౌ ।
కులాలం కుక్కుటం ప్రాహుః కుక్కుభం కుహకస్వరం ॥ 86

మృగేంద్రచటకః 1, ఘాతిపక్షీ (న్, పు) 2, గ్రాహకః 3. మారకః 4, ఇవి డేగ పేరులు. కులాలః 1, కుక్కుటః 2, కుక్కుభః 3, కుహకస్వరః 4, ఇవి అడవి కోడియని ప్రాహుః = చెప్పుచున్నారు.

కర్కరాక్షః కలాటీనః ఖంజలేఖస్తు ఖంజనః ।
ప్రాసాదకుక్కుటో ఝుల్లకంఠో గృహకపోతకః ॥ 87

కర్కరాక్షః 1, కలాటీనః 2, ఖంజలేఖః 3, ఖంజనః 4, ఇవి భరద్వాజపక్షి పేరులు. ప్రాసాదకుక్కుటః 1, ఝుల్లకంఠః 2, గృహకపోతః 3 ఇవి పావురము పేరులు.

ధ్వాంక్షపుష్టః కలకంఠో మధుకంఠకుహూముఖః ।
ఝంపాళీ మత్స్యరంకః స్యాత్ జలమద్గుర్మణీచకః ॥ 88

ధ్వాంక్షపుష్టః 1, కలకంఠః 2, మధుకంఠః 3, కుహూ-ముఖః 4 కోకిల పేరులు. ఝంపాళీ (న్. పు) 1, మత్స్యరంకః 2, జలమద్గుః 3, మణీచకః 4 ఇవి మత్స్యరంగమను పక్షివిశేషము.

కలవింకశ్చిత్రపృష్ఠో గృహనీడో వృషాయణః ।
బరండా చిత్రపాదా చ చిత్రనేత్రా చ సారికా । 89

కలవింకః 1, చిత్రపృష్ఠః 2, గృహనీడః 3, వృషాయణః 4, ఇవి పిచ్చుక పేరులు. బరండా (సీ) 1, చిత్రపాదా 2, చిత్రనేత్రా 3, సారికా 4, ఇవి గోరువంక పేరులు.

మయూరచటకో దక్షః కృకవాకుర్నిశాకరః ।
శతపత్రః సితాపాంగః ప్రచలాకీ చ చంద్రకీ ॥ 90

మయూరచటకః 1, దక్షః 2, కృకవాకుః 3, నిశాకరః 4, ఇవి గ్రామపుకోడి పేరులు. శతపత్రః 1, సితాపాంగః 2, ప్రచలాకీ (న్. పు) 3, చంద్రకీ (న్) 4, ఇవి నెమలి పేరులు.

కిసలయమసితతరురాగం విదు ర్లతాయావకం ప్రవాళం చ ।
కంటకసంజ్ఞాస్తరునఖశితాగ్రదల సూచిరాంకిలద్రుమరాః॥ 91

కిసలయం 1, తరురాగం 2, లతాయావకం 3, ప్రవాళం 4, ఇవి చిగురు పేరులు. తరునఖః 1, శితాగ్రః 2, దలసూచిః 3, రాంకిలః 4, ద్రుమరః 5, కంటకః 6 ఇవి చెట్టుముండ్లపేరులు.

ద్రోణీదలః సూచిపుష్పో జంబూల క్రకచచ్ఛదః ।
మండా తిష్యఫలా ధాత్రీ వల్యా పంచరసా శివా ॥ 92

ద్రోణీదలః 1, సూచిపుష్పః 2, జంబూలః 3, క్రకచచ్ఛదః 4, ఇవి మొగలి పేరులు. మండా (స్రీ) 1, తిష్యఫలా 2, ధాత్రీ 3, వల్యా 4, పంచరసా 5, శివా 6, ఇవి ఉసిరిక పేరులు.

సహస్రవీర్యా విరజా భార్గవీ మండలీ రుహా ।
ప్రహర్షిణీ నిశాహ్వా చలసా గంధఫలాసికా ॥ 93

సహస్రవీర్యా 1, విరజా 2, భార్గవీ (ఈ. స్రీ) 3, మండలీ 4, రుహా 5, ఇవి గరిక పేరులు. ప్రహర్షిణీ (ఈ. స్రీ) 1, నిశాహ్వా 2, చలసా 3, గంధఫలాసికా 4, ఇవి పసుపు పేరులు.

మృదుపుష్పః శూకతరుః శిరీషో విషనాశనః ।
వరాహకాలీ కథితః సూర్యావర్తస్తు శాబ్దికైః ॥ 94

మృదుపుష్పః 1, శూకతరుః 2, శిరీషః 3, విషనాశనః 4, ఇవి దిరిసెనచెట్టు పేర్లు. వరాహకాలీ 1, సూర్యావర్తః =2, ఇవి శాబ్దికైః = వ్యాకరణజ్ఞులచే సూర్యమణి పుష్పవృక్షముగా, కథితః = చెప్పఁబడుచున్నది.

వజ్రవల్యస్థసంహారో హస్తిశుండీ వనాలికా ।
వనతిక్తస్త్రియాం గ్రీష్మాతిరీటః పక్షసుందరః ॥ 95

వజ్రవల్లీ 1, అస్థిసంహారః 2, హస్తిశుండీ 3, వనాలికా 4, నల్లేరుచెట్టు. వనతిక్తః 1, గ్రీష్మాతిరీటః 2, పక్షసుందరః 3 ఇవి లొద్దుగపేరులు.

మధుపుష్పో మధూకశ్చ గుడపుష్పో మధుద్రుమః ।
వృత్తపుష్పః ప్రావృషేణ్యో హారిద్రస్తు హలిప్రియః ॥ 96

మధుపుష్పః 1, మధూకః 2, గుడపుష్పః 3, మధుద్రుమః 4, ఇవి ఇప్పచెట్టు పేరులు. వృత్తపుష్పః 1, ప్రావృషేణ్యః 2, హారిద్రః 3, హలిప్రియః 5, ఇవి కడిమి చెట్టు పేరులు.

ఏలా త్వచిసుగంధా చ పుటికా చర్మసంభవా ।
కూష్మాండకః పుష్పఫలో ఘన వాసశ్చ వేష్టకః ॥ 97

ఏలా 1, త్వచిసుగంధా 2, పుటికా 3, చర్మసంభవా 4, ఇవి ఏలకకాయల చెట్టు. కూష్మాండకః 1, పుష్పఫలః 2, ఘనవాసః 3, వేష్టకః 4, ఇవి గుమ్మడిచెట్టు పేరు.

వేషణః కాసమర్దశ్చ పత్రోపస్కర ఇత్యపి ।
ఓకో దశాలీ ప్రాచీరమోద్యోలి-రవహాలికా॥ 98

వేషణః 1, కాసమర్దః 2, పత్రోపస్కరః 3, ఇవి కసిందచెట్టు. ఓకః 1, దశాలీ 2, ప్రాచీరం 3, ఓద్యోలిః 4, అవహాలికా 5, ఇవి కంచెకోట పేరులు.

కల్యవర్తః ప్రాతరాశః ప్రాతర్భోజనమిష్యతే ।
శృగాలికా చ డింబం చ దమరం విద్రవోఽపి చ॥ 99

కల్యవర్తః 1, ప్రాతరాశః 2, ఇవి ప్రాతర్భోజనం = చద్ది అన్నమని, ఇష్యతే = తలంపఁబడుచున్నది. శృగాలికా 1, డింబం 2, దమరం 3, విద్రవః 4, ఇవి భయముతో పరుగెత్తుట పేరులు.

స్కంధఫలః స్మ తుంగశ్చ నారికేలః పుటోదకః ।
గుడదారుర్మధుతృణమసిపత్రో మహారసః ॥ 100

స్కంధఫలః 1, తుంగః 2, నారికేలః 3, పుటోదకః 4, ఇవి కొబ్బరిచెట్టు పేరులు. గుడదారుః 1, మధుతృణం 2, అసిపత్రః 3, మహారసః 4, ఇవి చెఱకుగడ పేరులు.

రాజాలుకో మహాకందో మూలకో హస్తిదంతకః ।
క్షుద్రరసా తిక్తగుంజా సరఘా విద్ధపర్కటీ ॥ 101

రాజాలుకః 1, మహాకందః 2, మూలకః 3, హస్తిదంతకః 4, ఇవి కందమూలము పేరులు. క్షుద్రరసా 1, తిక్తగుంజా 2, సరఘా 3, విద్ధపర్కటీ 4, ఇవి కానుగచెట్టు పేరులు.

క్షుద్రపత్రా చ చాంగేరీ క్షుద్రామ్లా చామ్లలోణికా ।
ప్రాచీనామలకం రక్తం బదరామలకం తథా ॥ 102

క్షుద్రపత్రా 1, చాంగేరీ 2, క్షుద్రామ్లా 3, ఆమ్లలోణికా 4, ఇవి పులిచింత పేరు. ప్రాచీనామలకం 1, రక్తం 2, బదరామలకం 3, ఇవి రాచయుసిరిక పేరులు.

పిష్టసౌరభమేకాంగం శ్రీఖండం మాలయం విదుః ।
మృగనాభిర్మృగమదో గంధశేఖరమిత్యపి ॥ 103

పిష్టసౌరభం 1, ఏకాంగం 2, శ్రీఖండం 3, మాలయం 4, ఇవి మంచిగంధము పేరులు. మృగనాభిః 1, మృగమదః 2, గంధశేఖరం 3, ఇవి కస్తూరి పేరులు.

సితాభ్రం తరుసారం చ వేరకం రసకేసరమ్ ।
కాలేయం వంశకం జోంగం కాలీయం వరచందనమ్ ॥ 104

సితాభ్రం 1, తరుసారం 2, వేరకం 3, రసకేసరం 4, ఇవి కర్పూరము పేరులు. కాలేయం 1, వంశకం 2, జోంగం 3, కాలీయం 4, వరచందనం 5, ఇవి అగురు పేరులు.

తృణసారా మృత్యుఫలా రంభా చ కదళీ భవేత్ ।
ఊర్ధ్వాసితః పరారుస్స్యాత్తథా రాజపటోలకః ॥ 105

తృణసారా 1, మృత్యుఫలా 2, రంభా 3, కదళీ 4, ఇవి అరఁటిచెట్టు పేర్లు. ఊర్ధ్వాసితః 1, పరారుః 2, రాజపటోలకః 3, ఇవి పొట్ల పేరులు.

కుంకుమం పీతకావేరం ఘుసృణం కుసుమాత్మకమ్ ।
అరకో జలకేశశ్చ కావారం శైవలం విదుః ॥ 106

కుంకుమం 1, పీతకావేరం 2, ఘుసృణం 3, కుసుమాత్మకం 4, ఇవి కుంకుమ పేరులు. అరకః 1, జలకేశః 2, కావారం 3, శైవలం 4, ఇవి నాచు పేరులు.

ఉన్మత్తకా హలాపుష్పౌ బృహత్పాటలిఘూంటికౌ ।
కింశుకః కరకః పర్ణీ లాక్షావృక్షః సుభీరవః ॥ 107

ఉన్మత్తకా 1, హలాపుష్పః 2, బృహత్పాటలిః 3, ఘూంటికః 4, ఇవి ఉమ్మెత్త పేరులు. కింశుకః 1, కరకః 2, పర్ణీ (న్) 3, లాక్షావృక్షః 4, సుభీరవః 5, ఇవి మోదుగ చెట్టు పేరులు.

ఆమండపంచాంగులవర్ధమానాగంధర్వహస్త త్రిపుటీఫలశ్చ।
రేణుః సతీలస్తృణకేతు మృత్యుబీజౌ కిలాటీ చ తతః సుపర్వా ॥108

ఆమండః 1, పంచాంగులః 2, వర్ధమానః 3, గంధర్వహస్తః 4, త్రిపుటీ ఫలః 5, ఇవి ఆముదపుచెట్టు పేరులు. రేణుః 1, సతీలః 2, తృణకేతుః 3, మృత్యుబీజః 4, కిలాటీ (న్) 5, సుపర్వా (న్) 6, ఇవి వెదురు పేరు.

కచమాలో మరుద్వాహో ధూమో మంభః శిఖిధ్వజః ।
శాఖానగరమాహుస్తద్యదభ్యర్ణం పురాంతరమ్॥ 109

కచమాలః 1, మరుద్వాహః 2, ధూమః 3, మంభః 4, శిఖిధ్వజః 5, ఇవి పొగ పేరులు. శాఖానగరం (న) అభ్యర్ణం యత్ పురాంతరమ్ = సమీపము నందున్న పురమునకు "శాఖానగర"ని ఆహుః = చెప్పఁబడుచున్నది.

ఆహుర్జలకరంకశ్చ జలజం సూచికాముఖమ్ ।
ఉపజిహ్వికోత్పాదికా చ వటరుద్దేహికా దివీ॥ 110

జలకరంకః 1, జలజం 2, సూచికాముఖం 3, ఇవి శంఖము పేరులు. ఉపజిహ్వికః 1, ఉత్పాదికా 2, వటః 3, ఉద్దేహికా 4, దివీ (ఈ. సీ) 5, ఇవి కొండనాలుకపేరు.

శుల్బమౌదుంబరం రక్తం మ్లేచ్ఛాస్యం తామ్రకం విదుః ।
దుర్నామా దీర్ఘకోషీ స్యాత్పంకశుక్తిస్సితాలికా ॥ 111

శుల్బం 1, ఔదుంబరం 2, రక్తం 3, మ్లేచ్ఛాస్యం 4, తామ్రకం 5, ఇవి రాగిపేరు. దుర్నామా (న్) 1, దీర్ఘకోషీ 2, పంకశుక్తిః 3, సితాలికా 4, ఇవి ఏనుఁగు జలగపేరు.

ఆకాశమూలీ కుతృణం కుంభికాజలవల్కలమ్ ।
శంబూకో జలడింభః స్యాద్దుశ్చరః పంకమండుకః ॥ 112

ఆకాశమాలీ (ఈ. సీ) 1, కుతృణం 2, కుంభికా 3, జలవల్కలం 4, ఇవి నీటిపాచిపేరు. శంబూకః 1, జలడింభః 2, దుశ్చరః 3, పంకమండుకః 4, ఇవి నత్తగుల్ల పేరులు.

అటీలకం తర్ణకానాం స్థలీషు క్రీడనం మతమ్ ।
యష్టిశ్శబ్దవతీ ధీరైః ఖేఖీరక్త ఇతి స్మృతః ॥ 113

అటీలకం (న) 1, తర్ణకానాం స్థలీషు = దూడలున్నచోట, క్రీడనం మతమ్ = ఆట చెప్పఁబడుచున్నది. శబ్దవతీ 1, యష్టిః 2, ఖేఖీరక్తః 3, ఇవి ధీరైః = పండితులచే "వేణువు" అని స్మృతః = తలంపఁబడుచున్నది.

లేఖాత్రయాంకితం ఫాలం త్రిపతాకం విదుర్బుధాః ।
అర్ధచంద్రం కర్కరేటం విదురంగులితోరణమ్॥ 114

త్రిపతాకం 1, లేఖాత్రయాంకితం = మూఁడురేఖలుగల, ఫాలమ్ = నొసలు "త్రిపతాకమని" బుధాః = పండితులు, విదుః = తెలియుచున్నారు. అర్ధచంద్రం 1, కర్కరేటం 2, అంగులితోరణం 3, ఇవి మెడబట్టి గెంటుట పేరులు.

సిద్ధజలం చ గృహామ్లమవంతిసోమం తుషోదకం శుక్తమ్ ।
నగ్నాటక నిర్గ్రంథక భందేత దిగంబరకానగ్నే॥ 115

సిద్ధజలం 1, గృహామ్లం 2, అవంతిసోమం 3, తుషోదకం 4, శుక్తం 5, ఇవి బియ్యపుకడుగుపేరులు. నగ్నాటకః 1, నిర్గ్రంధకః 2, భందేతః 3, దిగంబరకః 4, నగ్నః 5, ఇవి దిస్సమొలగల యోగిపేరులు.

కరపాత్రం జలక్రీడా వ్యాత్యుక్షిః కరపత్రికా ।
శరాణాం పత్రరచనా పత్రణా పరికీర్తితా॥ 116

కరపాత్రం 1, జలక్రీడా 2, వ్యాత్యుక్షిః 3, కరపత్రికా (ఆ. సీ) 4 ఇవి జలక్రీడపేరులు. పత్రణా (సీ) 1, శరాణాం పత్రరచనా = బాణములకు ఈకలుకట్టుట, పరికీర్తితా = చెప్పఁబడుచున్నది.

పంచభద్రా హయాస్తే యే పంచస్వంగేషు పుష్పితాః ।
యశ్చారకో ముద్గభుజాం స స్యాద్వల్లభపాలకః ॥ 117

పంచభద్రాః 1, యే పంచసు అంగేషు పుష్పితాః = ఏవి యైదు అవయవముల పుష్పచిహ్నముగలవో, తే హయాః = ఆ గుఱ్ఱముల పేరులు. వల్లభపాలకః 1, ముద్గభుజామ్ = పెసరపప్పు మొదలగు నవి తిను గుఱ్ఱములను, యః చారకః = ఎవఁడు కాయునో, సః = వాడు.

నిగాలస్థో య ఆవర్తః సహి దేవమణిః స్మృతః ।
తథా వక్షసి వాహస్య శ్రీవృక్షక ఉదాహృతః ॥ 118

దేవమణిః 1, నిగాలస్థః = మెడచెంతనున్న, ఆవర్తః = సుడియేదో, సహి = అది, "దేవమణియని" స్మృతః = చెప్పఁబడుచున్నది. శ్రీవృక్షకః (పు) 1, తథా = అటులె, వాహస్య వక్షసి = గుఱ్ఱపురొమ్ముునగల సుడి, ఉదాహృతః = చెప్పఁబడుచున్నది.

బంధః పలాశపత్రాణాం శీర్షే పత్రపిశాచికా ।
సువసంతకశబ్దేన ఉచ్యతే మదనోత్సవః ॥ 119

పత్రపిశాచికా (సీ) 1, శీర్షే = పైన, పలాశపత్రాణాం బంధః = మోదుగు ఆకులు కప్పినది "గుడిసె" పేరు. సువసంతకః 1, మదనోత్సవః 2, మదనోత్సవము ఉచ్యతే చెప్పఁబడుచున్నది.

కర్వటం ద్విశతగ్రామమధ్యే గ్రామమనోహరమ్ ।
తథా చతుశ్శతగ్రామమధ్యే ద్రోణముఖం విదుః ॥ 120

కర్వటం (న) 1, ద్విశతగ్రామమధ్యే = రెండువందల గ్రామములమధ్యనుండు, మనోహరమ్ = మనోజ్ఞమైన, గ్రామమ్ = గ్రామము పేరు. ద్రోణముఖం (న) 1, చతుశ్శతగ్రామమధ్యే = నాలుగు-వందల గ్రామములమధ్యనున్న (గ్రామమని), విదుః = తెలిసి కొనుచున్నారు.

యద్యాత్రామంగలం సామ తదప్రతిరథం విదుః ।
శాలా ప్రాసాదశిఖరే చంద్రశాలేతి కీర్తితా॥ 121

అప్రతిరథం 1, యాత్రామంగలం యత్ సామ = యాత్ర యందు చదువఁబడు

మంగళకరమగు సామవేదమేదికలదో అది, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు. చంద్రశాలా (స్త్రీ) 1, ప్రాసాదశిఖరే = మేడపైనున్న, శాలా = భవనము, "చంద్రశాలయని" కీర్తితా = కీర్తింపఁబడుచున్నది.

ఇత్యర్ధశ్లోకావధిః

తలినం తుచ్ఛమిత్యాహు - ర్గృహాశ్మా గృహకచ్ఛపః ।
ఖసంచారిపురం సౌధం - రథ్యాపాంశుకులీ భవేత్ ॥ 122

తలినం 1, తుచ్ఛం 2, ఇవి నీచమైన దాని పేరులు. గృహాశ్మా 1, గృహకచ్ఛపః 2, ఇవి తిరుగలి పేరు. ఖసంచారిపురం 1, సౌధం 2, ఇవి మేడపేరులు. రథ్యా 1, పాంశుకులీ (ఈ. స్త్రీ) 2, ఇవి రాజమార్గము పేరులు.

ఏకనటః స్యాత్కథకో - భండశ్చాటుపటుః స్మృతః ।
మక్షికా భస్మరాలీ స్యాత్ - పాంశురోదంశకః స్మృతః॥ 123

కథకః (పు) ఏకనటః స్యాత్ = ఒక నటునిచే చెప్పఁబడు రూపకవిశేషము. భండః (పు) చాటుపటుః స్మృతః = చాటూక్తులలో నేర్పరియనఁబడును. మక్షికా 1, భస్మరాలీ 2, ఇవి ఈఁగ పేరులు. పాంశురః 1, దంశకః 2, ఇవి అడవియీఁగ పేరు.

దేవోద్యానం తు వైభ్రాజం - దీపాలీ దీపశృంఖలా ।
సుకుమారేఽపి సోమాలః - విషమే స్థపుటో విదుః ॥ 124

దేవోద్యానం 1, వైభ్రాజం 2, ఇవి దేవాలయము వెనుక నుండు తోఁట. దీపాలీ 1, దీపశృంఖలా 2, ఇవి దీపపంక్తికి పేరు. సోమాలః (పు) 1, సుకుమారే = సుకుమారుని పేరు. స్థపుటః (పు) 1, విషమే = కృత్రిమమైన వాఁడని. విదుః = తెలిసికొనుచున్నారు.

ద్రుణహః ఖడ్గపిధానం - సారిణీ చ ప్రణాలికా ।
యజ్ఞస్థానం యజ్ఞవాట - స్తృష్ణా ధనపిశాచికా ॥ 125

ద్రుణహః 1, ఖడ్గపిధానం 2, కత్తి ఒర పేరులు. సారిణీ (ఈ. సీ) 1, ప్రణాలికా 2, ఇవి తూపురాశిపేరులు. యజ్ఞస్థానం 1, యజ్ఞవాటః 2, ఇవి యజ్ఞముచేయు చోటు పేరులు. తృష్ణా 1, ధనపిశాచికా 2, ఇవి ఆశ పేరులు.

స్మృతా బాల్వంగిరిర్వారు - స్ఫుటిరిర్వారుశుక్తికా ।
నాటామ్రస్తిమిషస్సేటుః - కోమాసికా తు జాలికా ॥ 126

బాల్వంగిః 1, ఇర్వారుః 2, ఇవి దోసకాయ పేరులు. స్ఫుటిః 1, ఇర్వారుశుక్తికా 2, ఇవి పగిలిన దోసకాయ పేరులు. నాటామ్రః 1, తిమిషః 2, సేటుః 3, ఇవి నాటామ్రమను ఫలవిశేషము పేరులు. కోమాసికా 1, జాలికా 2, ఇవి వలకుఁ బేరులు.

పుంజాతుకః ఫలేలాంకు - స్తృణతా ధనురిష్యతే ।
కైరాతో దోర్గ్రహక్షామః - సింఘాణం కాచభాజనమ్॥ 127

పుంజాతుకః 1 ఫలేలాంకుః 2, ఇవి జీవనవృక్షము పేరులు. తృణతా 1, ధనుః 2, ఇవి ధనువు పేరులు. కైరాతః 1, దోర్గ్రహః 2, క్షామః 3, ఇవి బలవంతుఁడగు పురుషుఁడు సింఘాణః 1, కాచభాజనం 2, ఇవి గాజుగిన్నె పేరులు.

దర్వటో దండవాదీ స్యాత్ - స్తేనః శంకితవర్ణకః ।
ప్రారబ్ధిః కరిబంధః స్యాత్ - కష్టస్థానం తు వారకమ్॥ 128

దర్వటః 1, దండవాదీ (న్) 2, ఇవి రాజదండము తెలుపువాని (దండవాది) పేరు. స్తేనః 1, శంకితవర్ణకః 2, ఇవి దొంగపేర్లు. ప్రారబ్ధిః 1, కరిబంధః 2, ఇవి ఏనుఁగును కట్టు కొయ్య పేరులు. కష్టస్థానం 1, వారకం 2, ఇవి కష్టము కలిగించు తావు పేరులు.

భోగావలీ వందిపాఠః - సేతుః పూరణపిండలౌ ।
దేవద్రోణీ దేవయాత్రా - శూనాథో జిహ్వికా మతా॥ 129

భోగావలీ 1, వందిపాఠః 2, ఇవి స్తోత్రపాఠముపేరులు. సేతుః 1, పూరణపిండలీ 2, ఇవి సేతువు పేరులు. దేవద్రోణీ 1, దేవయాత్రా 2, ఇవి పుణ్యక్షేత్ర యాత్ర పేరులు. శూనాథః 1, జిహ్వికా 2, ఇవి ఉలూఖలము మొదలగు అయిదుపాపముల పేరులు.

పాలిః సముత్థితశ్మశ్రు - ర్మరుండోచ్చలలాటికా ।
రాకాదృష్టరజాః కన్యా - పోటా స్త్రీపుంసలక్షణా॥ 130

పాలిః సముత్థితశ్మశ్రుః = మొలచిన గడ్డముగల ఆఁడుది. మరుండః 1, ఉచ్చలలాటికా 2, ఇవి పెద్దకనుబొమలుగల దానిపేరు. రాకా 1, దృష్టరజాః కన్యా = రజస్వల యైన స్త్రీ. పోటా (సీ) స్త్రీ పుంసలక్షణా = పురుషలక్షణములు స్త్రీలక్షణములు గల స్త్రీ పేరు.

మహత్తరో గ్రామకూటో - మర్మరోఽవ్యక్తనిస్స్వనః ।
శివాలయః పితృవనం - చితా కాష్ఠమరీ చితిః ॥ 131

మహత్తరః 1, గ్రామకూటః 2, ఇవి గొప్పవానికి పేర్లు. మర్మరః 1, అవ్యక్తనిస్స్వనః 2, ఇవి అస్పష్టధ్వని పేరులు. శివాలయః 1, పితృవనం 2, ఇవి శ్మశానము పేర్లు. చితా 1, కాష్ఠమరీ 2, చితిః 3, ఇవి కాష్ఠము పేరులు.

కర్ణవంశో భవేన్మంచః - శ్రీగ్రహః శకునిప్రపా ।
తాంబూలదో వాగులికః - సురభిః ఫాల్గునానుజః ॥ 132

కర్ణవంశః 1, మంచః 2, ఇవి మంచము పేర్లు. శ్రీగ్రహః 1, శకునిప్రపా 2,

ఇవి పక్షులకు నీరుపోయుశాల. తాంబూలదః 1, వాగులికః 2, ఇవి తాంబూలము లిచ్చువాని పేరులు. సురభిః 1, ఫాల్గునానుజః 2, ఇవి వసంతకాలము పేరులు.

తాంబూలరాగో మసుర - స్తరువారిః కృపాణకః ।
స్వాగతం కుశలప్రశ్నః - సామీచీ వందనా మతా ॥ 133

తాంబూలరాగః 1, మసురః 2, ఇవి తాంబూలరాగము పేరులు. తరువారిః 1, కృపాణకః 2, ఇవి ఖడ్గము పేరులు. స్వాగతం 1, కుశలప్రశ్నః 2, ఇవి కుశల ప్రశ్నము పేరులు. సామీచీ 1, వందనా 2, ఇవి స్తుతి పేరులు.

సముద్గః సంపుటో జ్ఞేయో - హయస్కంధో హయచ్ఛటా ।
పిండారో మహిషీపాలే - మసూరే చ గభోలికః ॥ 134

సముద్గః 1, సంపుటః 2, బరిణె పేరు. హయస్కంధః 1, హయచ్ఛటా 2, గుఱ్ఱము మూఁపుజూలు పేరు. పిండారః 1, మహిషీపాలే = గేదెలఁ గాయువాఁడు. మసూరః 1, గభోలికః 2, చిఱుసెనగలు.

కాహలీ తరుణీ ప్రోక్తా - ఛురా తు కథితా సుధా ।
కాంపిల్లికా రోచనికా - కాలికా వస్కరాటికా ॥ 135

కాహలీ 1, తరుణీ 2, యౌవనవంతురాలు. ఛురా (సీ) 1, సుధా 2, సున్నము. కాంపిల్లికా 1, రోచనికా 2, గోరోజన విశేషము పేరులు. కాలికా 1, వస్కరాటికా 2, తేలు.

కాలికా క్షీరకీటః స్యాత్ - ఖండపాలస్తు ఖాండికః ।
పాంశురః పీఠసర్పీ స్యాత్ - ధల్లలో రోమశః స్మృతః॥ 136

కాలికా 1, క్షీరకీటః 2, పాలలోని పురుగు. ఖండపాలః 1, ఖాండికః 2, బిళ్ల కుడుము. పాంశురః 1, పీఠసర్పీ 2, కుంటివాఁడు. ధల్లలః 1, రోమశః 2, దేహమునిండ రోమములు గలవాఁడు.

పూగపాత్రే ఫరువకం - కబంధో రుండ ముచ్యతే ।
తూలికా స్యాన్నవతికా - స్త్యానమాలస్యముచ్యతే॥ 137

పూగపాత్రం 1, ఫరువకం 2, పోకలుపెట్టు పళ్లెము. కబంధః 1, రుండం 2, తలలేని మొండెము. (తల) తూలికా 1, నవతికా 2, బొమ్మలు వేయు కుంచెపేరు. స్త్యానం 1, ఆలస్యం 2, ఆలస్యము పేరు.

భాజనే కమఠం ప్రోక్తం - పుణ్యశ్లోకో నలో మతః ।
గౌరవం ప్రతిపత్తిః స్యాత్ - ద్వారిః పథికసంహతిః ॥ 138

భాజనం 1, కమఠం 2, భిక్షాపాత్రము. పుణ్యశ్లోకః 1, నలః 2, నలమహారాజు. గౌరవం 1, ప్రతిపత్తిః 2, గౌరవభావము. ధ్వారిః 1, పథికసంహతిః 2, ప్రయాణీకుల గుంపు.

యామకిన్యపి యామిస్త్రీ - హాఫికా చోపపుష్పికా ।
వాతపుత్రే విటధరో - నిర్మాల్యం నిర్మలం మతమ్॥ 139

యామకినీ 1, యామిస్త్రీ 2, గస్తీ తిరుగు స్త్రీ పేరు. హాఫికా 1, ఉపపుష్పికా 2 ఆవలింత పేరు. వాతపుత్రః 1, విటధరః 2, మహాధూర్తుఁడు. నిర్మాల్యం 1, నిర్మలం 2, పరిశుద్ధమైనది

ఇంద్రాసనే మతా గుంజా - గులుంఛో గుచ్ఛకో మతః ।
భోగావాసో వాసగృహం - మేంఠో హస్తిపకః స్మృతః॥ 140

ఇంద్రాసనం 1, గుంజా 2, చౌటిపట్ల పేరు. గులుంఛః 1, గుచ్ఛకః 2, పూలగుత్తి. భోగావాసః 1, వాసగృహం 2, శయనగృహము. మేంఠః 1, హస్తిపకః 2, మావటివాఁడు.

మాయుః పలాగ్నిః పలలం జ్వరస్స్యాత్ - అజీర్ణమంత్రేఽథ మిరామయశ్చ।
తృప్తిశ్చ సౌహిత్యముదంతికా స్యాత్ - క్షుత్క్షారికా భోగపిశాచికా చ ॥141

మాయుః 1, పలాగ్నిః 2, పలలం 3, జ్వరః 4, పైత్యము. మిరామయః 1, అజీర్ణమంత్రే = అజీర్ణమంత్రము. తృప్తిః 1, సౌహిత్యం 2, ఉదంతికా 3, తృప్తిపేర్లు. క్షుత్ 1, క్షారికా 2, (సీ) భోగపిశాచికా 3, ఆఁకలి పేరులు.

మోగో జలవరంటః స్యాత్ - కణా కుంభీరమక్షికా ।
వహలం వార్భటః పోత - స్తరాలుశ్చాహిపుత్రకః॥ 142

మోగః 1, జలవరంటః 2, జలవసంతమను వ్రణము. కణా 1, కుంభీరమక్షికా 2, నూటిపట్టు ఈఁగ. వహలం 1, వార్భటః 2, పోతః 3, పడవ పేరులు. తరాలుః 1, అహిపుత్రకః 2, నౌకా విశేషము.

కాహలస్తు మహానాదో - మార్దంగం పత్తనం విదుః ।
స్యాదరిత్రం తరిరథ - పాత్రపాలః తులాధటః ॥ 143

కాహలః 1, మహానాదః 2, పెద్ద ఢక్కా పేరు. మార్దంగం (న) 1, పత్తనం 2, పట్టణము పేరు. అరిత్రం 1, తరిః 2, ఓడ తెడ్డు. పాత్రపాలః 1, తులాధటః 2, తక్కెడ దండె.

కాకినీ పణతుర్యాంశే - జ్వలదంగార ఉల్ముకమ్ ।
అయనం చ స్వభావః స్యాత్ - మంజికా వారసుందరీ ॥ 144

కాకినీ 1, పణతుర్యాంశే = కర్షమెత్తు తామ్రనాణెములో నాలుగవ భాగము. జ్వలదంగారః 1, ఉల్ముకం 2, కొఱివి. అయనం 1, స్వభావః 2, స్వభావము పేర్లు. మంజికా 1, వారసుందరీ 2, ఇవి వేశ్యపేరులు.

నీలమణిర్మసారః స్యాత్ - గుంజా పాఠహికా మతా ।
భార్యా పాణిగృహీతీ చ - దుకూలం క్షౌమముచ్యతే ॥ 145

నీలమణిః 1, మసారః 2, ఇవి ఇంద్రనీలము పేరులు. గుంజా 1, పాఠహికా 2, పూసల గురువింద పేరు. భార్యా 1, పాణిగృహీతీ (ఈ. సీ) 2, ఇవి భార్య పేరులు. దుకూలం 1, క్షౌమం 2 ఇవి పట్టుబట్ట

గ్రంథస్య నిర్మితౌ శయ్యా – వధూటీ వధుటీజనే ।
బందిచౌరో మాచలస్స్యాత్ – కుంభిలస్సంధిహారకః॥ 146

శయ్యా (ఆ. సీ) గ్రంథనిర్మాణవిధము. వధూటీ (సీ) 1, వధుటీజనః 2, ఆఁడుది. బందిచౌరః 1, మాచలః 2, కారాగృహములోని దొంగ పేర్లు. కుంభిలః 1, సంధిహారకః 2, కన్నపు దొంగ పేరు.

అభ్రముస్త్వభ్రనాగస్య – కుముదస్య తు పింగళా ।
అంగనా వామనస్య స్యాత్ – అంజనస్యాంజనావతీ ॥ 147

అభ్రముః 1, ఐరావతము భార్యపేర్లు. పింగళా 1 కుముదమను దిగ్గజపత్ని పేరు. అంగనా 1, వామనమను దిగ్గజము భార్యపేరు. అంజనావతీ 1, అంజనమను దిగ్గజము భార్యపేరు.

కపిలా పుండరీకస్య – అనుపమా సుప్రతీకస్య ।
శేషస్య తామ్రకర్ణీ చ – శుభ్రదంతీ సార్వభౌమస్య॥ 148

కపిలా 1, పుండరీక దిగ్గజము భార్యపేరు. అనుపమా 1 సుప్రతీకమను దిగ్గజము భార్యపేరు. తామ్రకర్ణీ 1 శేషదిగ్గజపత్ని పేరు. శుభ్రదంతీ 1 సార్వభౌమమను దిగ్గజపత్ని పేరు.

సేవా చాటూక్తి రాలోకో౽ – మరో గంత్రీరథః స్మృతః ।
చిపిటో ధాన్యచమసః – ఖాజికో లాజి ఉత్తుషః ॥ 149

సేవా 1, చాటూక్తిః 2, ఆలోకః 3, సేవచేయుట. అమరః 1, గంత్రీరథః 2,

పెంటమోయు బండిపేర్లు. చిపిటః 1, ధాన్యచమసః 2, అటుకులు. ఖాజికః 1, లాజిః 2, ఉత్తుషః 3, పేలాలు.

అభ్యాసో గుణనీయః స్యాత్ – మాఢిః పత్రశిరా మతా ।
భౌతో దేవలకః ఖ్యాతః – ఖేటకం వసునందకే ॥ 150

అభ్యాసః 1, గుణనీయః 2, అలవాటు పేరు. మాఢిః 1, పత్రశిరా 2, మకరికా పత్రాదులు. భౌతః 1, దేవలకః 2, పూజారివాఁడు. ఖేటకం 1, వసునందకః 2, డాలు.

పురందరా తు సురలా – కావేరీ చార్ధజాహ్నవీ ।
కౌముదః కార్తికో మాసః – సౌభికస్త్వింద్రజాలికః ॥ 151

పురందరా (సీ) 1, సురలా 2, గంగానది. కావేరీ 1, అర్ధజాహ్నవీ 2, ఇవి కావేరీ నదిపేరులు. కౌముదః 1, కార్తికః 2, ఇవి కార్తికమాసము పేరులు. సౌభికః 1, ఇంద్రజాలికః 2, ఇవి గారడివాని పేళ్లు.

ప్రహేలకం వాచనకం – వీక్షాపన్నస్సవిస్మయః ।
కుటలం పటలం నీవ్రం – వీథీ గృహతటీ మతా ॥ 152

ప్రహేలకం 1, వాచనకం 2, గూఢార్థకావ్యము. వీక్షాపన్నః 1, సవిస్మయః 2, ఆశ్చర్యము. కుటలం 1, పటలం 2, నీవ్రం 3, ఇంటిచూరు. వీథీ (ఈ. సీ) 1, గృహతటీ 2, బజారు.

సర్వవేశీ నటః ప్రోక్తో – మందాక్షే తు నటాంతికా।
మృత్ఫలీ కుఠికః ప్రోక్తో – శాలూరో వృష్టిభూః ప్లవః ॥ 153

సర్వవేశీ (న్. పు) 1, నటః 2, నర్తకుఁడు. మందాక్షః 1, నటాంతికా 2, సిగ్గు. మృత్ఫలీ (న్, పు) కుఠికః 2, కుష్ఠువ్యాధి. శాలూరః 1, వృష్టిభూః (ఊ. పుం) 2, ప్లవః, 3 కప్ప.

స్వేదః సిప్రస్తనురస - స్త్వక్పుష్పం తు త్వగంకురః ।
నవోఢా నవవారికా - దిక్కరీ నవయౌవనా ॥ 154

స్వేదః 1, సిప్రః 2, తనురసః 3, ఇవి చెమట పేరులు. త్వక్పుష్పం 1, త్వగంకురః 2, గగుర్పాటు. నవోఢా 1, నవవారికా 2, ముగ్ధనాయిక. దిక్కరీ (ఈ. సీ) 1, నవయౌవనా 2, నూతన యౌవనవతి.

సౌవర్చలే చ రుచకం - హింగులే రక్తపారదమ్ ।
రక్తోపలం గౌరికే చ - పారదే సూతకం విదుః॥ 155

సౌవర్చలః 1, రుచకం 2, సౌవర్చలవణము. హింగులం 1, రక్తపారదం 2, ఇంగిలీకము. రక్తోపలం 1, గైరికం 2, గైరిక ధాతువు. పారదం 1, సూతకం 2, ఇవి పాదరసము పేళ్లు.

సాశూకః కంబలః ఖ్యాత - ఈమా త్వక్కందురో వ్రణః ।
కపటః పారిహార్యః స్యాత్ - ఈర్ష్యాలుః కుహనః స్మృతః॥ 156

సాశూకః 1, కంబలః 2, కంబడి. ఈమా 1, త్వక్కందురః 2, వ్రణః 3, వ్రణము. కపటః 1, పారిహార్యః 2, మోసము. ఈర్ష్యాలుః 1, కుహనః 2, ఇవి అసూయాపరుని పేరులు.

ఋణమోక్షే విగణనం - లగ్నకే ఋణమారణః ।
భిక్షాశిత్వం తు పైశూన్యం - మండః పిచ్ఛాంధసస్తథా॥ 157

ఋణమోక్షం 1, విగణనం 2, ఋణవిముక్తి. లగ్నకః 1, ఋణమారణః 2, పూటకాపు. భిక్షాశిత్వం 1, పైశూన్యం 2, బిచ్చముతో బ్రదుకుట. మండః 1, పిచ్ఛాంధసః 2, గంజిపరక పేరులు.

వాయుకేతుః క్షితికణః స్యాత్ - ఆస్ఫాలే ఝలజ్ఝలా ।
నష్టాప్తిసూత్రే లోప్త్రం స్యాత్ - యాప్యయానం శిబిరథః ॥ 158

వాయుకేతుః 1, క్షితికణః 2, ధూళి. ఆస్ఫాలః 1, ఝలజ్ఝలా 2, ఏనుగు చెవి కొట్టుకొనుట. లోప్త్రం 1, ఇది నష్టాప్తిసూత్రే = దొంగిలింపఁబడిన సొమ్ము. యాప్యయానం 1, శిబీరథః 2, పల్లకి.

మల్లయాత్రా మాల్లవీ స్యాత్ - నిర్భర్త్సనమలక్తకః ।
కౌశలికా ప్రాభృతకం - మట్టకం లాసకం విదుః॥ 159

మల్లయాత్రా (ఆ. సీ) 1, మాల్లవీ 2, మల్లురుయుద్ధమున కేగుట. నిర్భర్త్సనం 1, అలక్తకః 2, లక్క. కౌశలికా 1, ప్రాభృతకం 2, కానుక. మట్టకం 1, లాసకం 2, గృహశిరోభాగము.

స్వదోషాచ్ఛాదనం మక్ష- - శ్చూల్లీ స్యాన్మలకారికా ।
వాతాశ్వో భూమిపక్షః స్యాత్ - దారుర్విజయకుంజరః ॥ 160

స్వదోషాచ్ఛాదనం 1, మక్షః 2, ఇవి తనతప్పు కప్పిపుచ్చుటకు పేరులు. చూల్లీ 1, మలకారికా 2, పొయ్యి పేరు. వాతాశ్వః 1, భూమిపక్షః 2, కులినాశ్వము. దారుః 1, విజయకుంజరః 2, రాజెక్కు ఏనుగు.

ప్రభాతే గోసగోసర్గావంజనీ లేపకామినీ ।
ఉత్కటో గండకుసుమం - సిద్ధ స్సామేధికో మతః॥ 161

ప్రభాతం 1, గోసః 2, గోసర్గః 3 వేకువకాలము. అంజనీ, వేపకామినీ, గంధము మున్నగునవి పూసికొనుస్త్రీ. ఉత్కటః 1, గండకుసుమం 2, హస్తిమదము. సిద్ధః 1, సౌమేధికః 2, మంచిమేధగలవాడు.

వృషాకపిః శిఖీ శుష్మా - భస్మ పార్ఘటమర్ఘటమ్ ।
(ఉష్ట్రవాహీమీరథో ద్యుష్ట్రో-గంత్రలఘ్వీ ద్వివేశిరా) 162

వృషాకపిః 1, శిఖీ (న్, పు) 2, శుష్మా 3, అగ్ని. భస్మ 1, పార్ఘటం 2, అర్ఘటం 3, బూడిదె.

కృకణః కృమిరుద్దిష్టః - శకృత్కీటో౽న్యకారుకా ।
భారవాహో భారికః స్యాత్ - స్కంధచాపో విహంగికా॥ 163

కృకణః 1, కృమిః 2, ఇవి పురుగు పేరులు. శకృత్కీటః 1, అన్యకారుకా 2, నులిపురుగులు? మలభక్షణచేయు పురుగులు. భారవాహః 1, భారికః 2, బరువు మోయు కూలివాఁడు. స్కంధచాపః 1, విహంగికా 2, కావడిబద్ద.

ఉన్నతో౽జగరః ప్రోక్తో - ద్విముఖాహిరహీరణిః ।
పురోటిః పురసంస్కారే - హట్టీ పురతటీ మతా ॥ 164

ఉన్నతః 1, అజగరః 2, ఇవి కొండచిలువ పేరులు. ద్విముఖాహిః 1, అహీరణిః 2, ఇవి రెండుతలలపాము పేరులు. పురోటిః 1, పురసంస్కారః 2, నగరాలంకారము. హట్టీ 1, పురతటీ 2, అంగడివీథి.

మృణాళినీ పుటకినీ - స్థాసకో బుద్బుదోభవేత్ ।
కలాచికా ప్రకోష్ఠః స్యాత్ - హస్తపుచ్ఛస్తు కన్యుషమ్ ॥ 165

మృణాళినీ (ఈ. సీ) 1, పుటకినీ 2, పద్మలత. స్థాసకః 1, బుద్బుదః 2, ఇవి నీటిబుడగ పేరులు. కలాచికా 1, ప్రకోష్ఠః 2, మోచేయినుండి మణికట్టువఱకు, హస్తపుచ్ఛః 1, కన్యుషం 2 హస్తావయవములు (వేళ్లు)

ఉత్సాహః సూత్రతంతుః స్యాత్ - పిండీరో నీరసః స్మృతః ।
హరిణహృదయో భీరుః - సందేశోక్తిస్తు వాచికమ్ ॥ 166

ఉత్సాహః 1, సూత్రతంతుః 2, మంగళసూత్రము. పిండీరః 1, నీరసః 2, ఇవి సారహీనమైన దాని పేరులు. హరిణహృదయః 1, భీరుః 2, ఇవి పిరికివాని పేరులు. సందేశోక్తిః 1, వాచికం 2, సంవాదము.

శాలాజిరో వర్ధమానం - కుసీదం తు కలాంబికా ।
చర్వా తలప్రహారః స్యాత్ - కర్కరం ముద్గరం విదుః॥ 167

శాలాజిరః 1, వర్ధమానం 2, మూకుడు. కుసీదం 1, కలాంబికా 2, అప్పు ఇచ్చుట. చర్వా 1, తలప్రహారః 2, చెంపదెబ్బ పేరు. కర్కరం 1, ముద్గరం 2, ఆయుధవిశేషము(ఇనుప–గుదియ)

గోష్ఠాగారేఽపి గంజః స్యాత్ - చింతావేశ్మని దార్వటమ్ ।
మానగ్రంథిర్భవేన్మంతుః - నిష్కుటో గృహవాటికా ॥ 168

గంజః 1, గోష్ఠాగారే = ఖజానాకొట్టు. దార్వటం 1, చింతావేశ్మని = రహస్యాలోచన గృహము. మానగ్రంథిః 1, మంతుః 2, అపరాధము. నిష్కుటః 1, గృహవాటికా 2, గృహమందలి తోఁట.

శైలస్య కటకే దంతః - తద్దినం ప్రతివాసరే ।
సూత్రమేవ సూత్రతంతుః - కృశరాపి తిలౌదనే ॥ 169

దంతః 1, శైలస్య కటకే = కొండచరియ. తద్దినం 1, ప్రతివాసరే = ప్రతిదివసము. సూత్రం 1, సూత్రతంతుః 2, జందెము. కృశరా 1, తిలౌదనే 2, నువ్వుల పులగము.

స్యాదాసవోఽపి కురసః - సరకం మద్యభాజనే ।
నిశ్చుక్కణం దంతశాణం - గోగ్రంథిః శుష్కగోమయే॥ 170

ఆసవః 1, కురసః 2, మద్యము. సరకం 1, మద్యభాజనే = కల్లుకుండ. నిశ్చుక్కణం 1, దంతశాణం = పండ్లపొడి పేరు. గోగ్రంథిః 1, శుష్కగోమయే = ఎండిన ఆవు పేడ పేరు.

అష్టాపదం నయపీఠీ - నయస్తు జతుపుత్రకః ।
విందుతంత్రో భవేదక్షః - పాంచాలీ శాలిశృంఖలా ॥ 171

అష్టాపదం 1, నయపీఠీ 2, సొగటాలపాళి. నయః 1, జతుపుత్రకః 2, ద్యూత విశేషము. విందుతంత్రః 1, అక్షః 2, పాచికలు. పాంచాలీ 1, శాలిశృంఖలా 2, సొగటాల సారె.

ప్రస్తారస్తలినం శయ్యా – రోమగుచ్ఛః ప్రకీర్ణకమ్ ।
శివా లోపాశికా జ్ఞేయా – సరమా తుంబురీ శునీ ॥ 172

ప్రస్తారః 1, తలినం 2, శయ్యా 3, శయ్య. రోమగుచ్ఛః 1, ప్రకీర్ణకం 2, చామరము. శివా 1, లోపాశికా 2, ఆఁడునక్క. సరమా 1, తుంబురీ 2, శునీ 3, ఆఁడుకుక్క.

పాదాంగదీ హంసకః స్యాత్ – ప్రతికర్మ ప్రసాధనమ్ ।
కర్ణపాలీ తు కర్ణాందూః – అంగులీయకమూర్మికా ॥ 173

పాదంగదీ 1, హంసకః 2, కాలికడియము. ప్రతికర్మ 1, ప్రసాధనం 2, మకరికా పత్ర రచన. కర్ణపాలీ 1, కర్ణాందూః 2, చెవికమ్మపేరు. అంగుళీయకం 1, ఊర్మికా 2, ఉంగరము.

ఖాతభూః ప్రతికూపః స్యాత్ – లంభా స్యాద్వాటశృంఖలా ।
కంధరా తోరణం కంటీ – సూత్రాలీ గలమేఖలా ॥ 174

ఖాతభూః 1, ప్రతికూపః 2, అగడ్త. లంభా 1, వాటశృంఖలా 2, త్రోవనడ్డగించు గేటు. కంధరా 1, తోరణం 2, కంటీ 3, కంటె పేరులు. సూత్రాలీ 1, గలమేఖలా 2, కంఠసూత్రము.

శాసనం ధర్మకీలః స్యాత్ – సకృతం శూద్రశాసనమ్ ।
పట్టోలికా క్లప్తకీలా – సిందూరం రక్తశాసనమ్॥ 175

శాసనం 1, ధర్మకీలః 2, రాజశాసనము. సకృతం 1, శూద్రశాసనం 2, శూద్రుని ఆజ్ఞ. పట్టోలికా 1, క్లప్తకీలా 2, వ్యవస్థాపత్రము. సిందూరం 1, రక్తశాసనం 2, సిందూరము పేళ్లు.

రాసస్తు గోదుహం క్రీడా – గీతిః పారావతీ తథా ।
వేణుర్యవఫలో వంశో – నవీనే నవకాలికా ॥ 176

రాసః 1, గోదుహం 2, క్రీడా 3, గోపాలుర క్రీడావిశేషము. గీతిః 1, పారావతీ 2, గోపకులగీతము. వేణుః 1, యవఫలః 2, వంశః 3, వెదురుపేరు. నవకాలికా 1, నవీనే = క్రొత్తగ చేసినది.

ముఖఘంటా హులహులీ – తలాచీ నలపట్టికా ।
నీపో ధరాకదంబః స్యాత్ – వీరభద్రస్తు వీరణమ్ ॥ 177

ముఖఘంటా 1, హులహులీ 2, స్త్రీల మంగళజనకమగు ముఖశబ్దము. తలాచీ 1, నలపట్టికా 2, కిక్కసగడ్డి చాప. నీపః 1, ధరాకదంబః 2, మొగలుకడిమిచెట్టు. వీరభద్రః 1, వీరణం 2, అవురుగడ్డి.

ఖడ్గటస్తు బృహత్కాశం – కోశాంగమిత్కటం విదుః ।
గండీరస్తు సమంఠః స్యాత్ – హ్రీబేరం వారివాలకమ్ ॥ 178

ఖడ్గటః 1, బృహత్కాశం 2, పెద్ద రెల్లు. కోశాంగం 1, ఇత్కటం 2, కోశాంగమునకు పేరు. గండీరః 1, సమంఠః 2, ఏరువంగచెట్టు. హ్రీబేరం 1, వారివాలకం 2, కురువేరు.

శితోత్పలం గంధసోమం – హరిమంథోఽతిముక్తకః ।
కర్కారుకస్తు కాలింగః – శృంగాటో జలకంటకః॥ 179

శితోత్పలం 1, గంధసోమం 2, తెల్ల కలువ. హరిమంథః 1, అతిముక్తకః 2, నెమ్మి చెట్టు. కర్కారుకః 1, కాలింగః 2, పుచ్చ చెట్టు. శృంగాటః 1, జలకంటకః 2, కూటికూర.

హిలమోచీ జలబ్రహ్మీ - వాయసీ కాకమాచికా ।
పున్నాగః కేసరశ్చైవ - చాంపేయో నాగకేసరః॥ **180**

హిలమోచీ 1, జలబ్రహ్మీ 2, తీగబచ్చలి. వాయసీ 1, కాకమాచికా 2, కామంచి చెట్టు. పున్నాగః 1, కేసరః 2, సురపొన్న చెట్టు. చాంపేయః 1, నాగకేసరః 2, నాగకేసర వృక్షము.

స్యాద్దోలికా చ హిందోలా - లావణ్యం లవణం మతమ్ ।
సుఖాశో రాజతిమిషః - కటుకో రాజసర్షపః ॥ **181**

దోలికా 1, హిందోలా 2, ఉయ్యాల పేరులు. లావణ్యం 1, లవణం 2, ఉప్పు పేరు. సుఖాశః 1, రాజతిమిషః 2, సుఖమగు భోజనము. కటుకః 1, రాజసర్షపః 2, ఆవాలలో భేదము.

సితమాషో రాజమాషో - మసూరో వ్రీహికాంచనః ।
మధుక్షీరస్తు ఖర్జూరః - శాలః శకుంతరుర్మతః ॥ **182**

సితమాషః 1, రాజమాషః 2, అలచందలు. మసూరః 1, వ్రీహికాంచనః 2, చిఱుసెనగలు. మధుక్షీరః 1, ఖర్జూరః 2, కర్జూరపుచెట్టు. శాలః 1, శకుంతరుః 2, ఏపె చెట్టు.

ముస్తో రాజకశేరుః స్యాత్ - రోహిణశ్చందనద్రుమః ।
కాకమద్గుర్జలరంకః - కోయష్టిర్జలకుక్కుభః ॥ **183**

ముస్తః 1, రాజకశేరుః 2, తుంగముస్తె. రోహిణః 1, చందనద్రుమః 2, గంధపుచెట్టు. కాకమద్గుః 1, జలరంకః 2, వాలుకొంగ. కోయష్టిః 1, జలకుక్కుభః 2, జలచరపక్షి విశేషము.

వర్తికా విష్ణులింగీ స్యాత్ - వనాఖుశ్శశకః స్మృతః ।
తామ్రకృమిరింద్రగోపో - గృహగోధా గృహోలికా ॥ 184

వర్తికా 1, విష్ణులింగీ 2, మీలవల్లంకి పిట్ట. వనాఖుః 1, శశకః 2, కుందేలు. తామ్రకృమిః 1, ఇంద్రగోపః 2, ఆర్ద్ర పురుగు. గృహగోధా 1, గృహోలికా 2, బల్లి

దివాంధో హరినేత్రః స్యాత్ - గోనందీ లక్ష్మణా మతా ।
కురంకురః పుష్కరాఖ్యో - వాతులిస్తరుతూలికా ॥ 185

దివాంధః 1, హరినేత్రః 2, గుడ్లగూబ. గోనందీ 1, లక్ష్మణా 2, ఆఁడుబెగ్గురు పక్షి. కురంకురః 1, పుష్కరః 2, మగబెగ్గురుపక్షి. వాతులిః 1, తరుతూలికా 2, సుడిగాలి.

కోలపుచ్ఛస్తు కంకః స్యాత్ - గర్గాటో యోగనాలికః ।
గ్రామ్యమద్గురికా శృంగీ - రాజశృంగస్తు మద్గురః॥ 186

కోలపుచ్ఛః 1, కంకః 2, రాబందు. గర్గాటః 1, యోగనాలికః 2, మత్స్య విశేషము. గ్రామ్యమద్గురికా 1, శృంగీ 2, బొమ్మడాయిచేఁప. రాజశృంగః 1, మద్గురః 2, మత్స్యవిశేషము.

పంకగ్రాహస్తు మకరః - శఫరః శ్వేతకోలికః ।
చింగటస్తు మహాశల్కః - పోతాధానం జలాండకమ్॥ 187

పంకగ్రాహః 1, మకరః 2, మొసలి. శఫరః 1, శ్వేతకోలికః 2, బేడిస చేఁప. చింగటః 1, మహాశల్కః 2, చింగట మత్స్యము. పోతాధానం 1, జలాండకం 2, చిఱుమీలగుంపు.

ఫలకీతు చిత్రఫలీ - మత్స్యరాజస్తు రోహితః ।
కాకోచికస్తు కాకోచీ - వకాచీ వకచించికా ॥ 188

ఫలకీ 1, చిత్రఫలీ 2, నడగడ్డిలోని చేఁప. మత్స్యరాజః 1, రోహితః 2, ఎఱ్ఱమీను. కాకోచికః 1, కాకోచీ 2, కాకోచిక మత్స్యము. వకాచీ 1, వకచించికా 2, బకచించికామత్స్యము.

కవయీ క్రకచపృష్ఠీ - ఖలేశస్తు ఖలేశయః ।
ఇల్లిశో రాజశఫర- ఇంచాకో జలవృశ్చికః ॥ 189

కవయీ 1, క్రకచపృష్ఠీ 2, అంపపుతోఁక చేఁప. ఖలేశః 1, ఖలేశయః 2, ఖలిశమను చేఁప. ఇల్లిశః 1, రాజశఫరః 2, ఇల్లిసెచేఁప పేరు. ఇంచాకః 1, జలవృశ్చికః 2, నీరు తేలు.

దండపాలోఽర్ధశఫరః - కంకత్రోటో జలవ్యథః ।
లఘుగర్గస్త్రికంటః స్యాత్ - సితాంకో వాలుకాగడః॥ 190

దండపాలః 1, అర్ధశఫరః 2, తిమింగలభేదము. కంకత్రోటః 1, జలవ్యథః 2, గద్దముక్కుచేఁప. లఘుగర్గః 1, త్రికంటః 2, ఏనుఁగు పల్లేరు వంటి చేఁప. సితాంకః 1, వాలుకాగడః 2, వాలుకాగడమనుచేఁప.

కనకపలం కురుబిస్తః - కరికవలో విధానం స్యాత్ ।
బ్రాహ్మీ తు పంకగడకః - శకులో దండపాలకః ॥ 191

కనకపలం 1, కురుబిస్తః 2, నాలుగు కర్షములయెత్తు బంగారము. కరికవలః 1, విధానం 2, ఏనుఁగున కిచ్చు ఆహార కబళము. బ్రాహ్మీ 1, పంకగడకః 2, బురదమట్టచేఁప. శకులః 1, దండపాలకః 2, నూఱామడల పొడవుచేఁప.

నిచోలకం నిచులకం - మందామణిరలింజరః ।
వేదిః స్థండిలసితకం - పన్యాటో నిష్కుటః స్మృతః॥ 192

నిచోలకం 1, నిచులకం 2, భటాదు చోళాదిసన్నాహము. మందామణిః 1, అలింజరః 2, పెద్దబాన. వేదిః 1, స్థండిలసితకం 2, అరుగు. పన్యాటః 1, నిష్కుటః 2, పైరువేయుమడి.

లోపాసికా ఖంఖిరీ స్యాత్ - పల్యాటో నిష్కుటః స్మృతః ।
అంకేష్వేవాంకమంగానిస్మృత ముత్తానముత్కటమ్ ॥ 193

లోపాసికా 1, ఖంఖిరీ 2, ఆఁడునక్క. పల్యాటః 1, నిష్కుటః 2, ఉపవనము పేరు. ఉత్తానం 1, ఉత్కటం 2, వెల్లకిల పరుండుట.

స్యాన్మార్జితా రసాలా చ - బుక్కారః సింహనాదకః ।
కర్ణగూధం కర్ణమలం - సింఘాణం నాసికామలమ్॥ 194

మార్జితా 1, రసాలా 2, భక్ష్యవిశేషము. బుక్కారః 1, సింహనాదకః 2, సింహనాదము. కర్ణగూధం 1, కర్ణమలం 2, చెవిలోని గుబిలి. సింఘాణం 1, నాసికామలం 2, చీమిడి.

దంతమలం పుష్పికా స్యాత్ - కులకం రసనామలం ।
కారంధమీ ధాతువాదీ - దరిద్రో దుర్విధః స్మృతః ॥ 195

దంతమలం 1, పుష్పికా 2, పండ్లమీది పాచి. కులకం 1, రసనామలం 2, నాలుకపైని పాచి. కారంధమీ 1, ధాతువాదీ 2, ధాతువాదమెఱిగినవాఁడు. దరిద్రః 1, దుర్విధః 2, దరిద్రుడు.

స్వాన్మంత్రగండకో విద్యా - పక్షద్వారం ఖడక్కికా ।
ఆర్ద్రవస్త్రం జలార్ద్రః స్యాత్ - దోషశ్చాదీనవో మతః ॥ 196

మంత్రగండకః 1, విద్యా 2, విద్య. పక్షద్వారం 1, ఖడక్కికా 2, సింహద్వారమునకుఁ గల చిన్నవాకిలి. ఆర్ద్రవస్త్రం 1, జలార్ద్రః 2, తడిసిన వలువ. దోషః 1, అదీనవః 2, దోషము పేర్లు.

యోజనం మార్గధేనుః స్యాత్ - నల్వః కిష్కుచతుశ్శతమ్ ।
చోలకో వాణవారః స్యాత్ - కూర్పాసస్త్వర్ధచోలకః ॥ 197

యోజనం 1, మార్గధేనుః 2, ఆమడ దూరము. నల్వః 1, కిష్కుచతుశ్శతమ్ 2, నూరు బారలదూరము. చోలకః 1, వాణవారః 2, దూదిబొంతచొక్కా. కూర్పాసః 1, అర్ధచోలకః 2, చొక్కా.

నాగోదరమురస్త్రాణం - జంఘాత్రాణం తు మంక్షణమ్।
స్యాత్ప్రాసాదో దేవకులం - తత్తు చైత్యం వినాముఖమ్॥ 198

నాగోదరం 1, ఉరస్త్రాణం 2, కవచము. జంఘాత్రాణం 1, మంక్షణం 2, పిక్కల కవచము. ప్రాసాదః 1, దేవకులం 2, దేవమందిరము. చైత్యం 1, వినాముఖం 2, బౌద్ధుల ఆలయము.

తృణపూలీ తు చంచా స్యాత్ - యథార్థం తు యథా తథా ।
ఆఘాతనం వధస్తానం - కారా బంధనవేశ్మని ॥ 199

తృణపూలీ 1, చంచా 2, గడ్డితోఁ గట్టిన మనుష్యుని బొమ్మ. యథార్థం 1, యథాతథా 2, సత్యము. ఆఘాతనం 1, వధస్థానం 2, వధ్యస్థానము. కారా (స్త్రీ) 1, బంధనవేశ్మని = చెఱసాల.

స్కంధాగ్నిః స్థూలకాష్ఠాగ్నిః - తృణాగ్నిస్తు భవేత్సమః ।
ఇంగలస్తు కరీషాగ్నిః - జ్వరాగ్నిస్త్వాధిమన్యవః ॥ 200

స్కంధాగ్నిః 1, స్థూలకాష్ఠాగ్నిః 2, లావుకొయ్యల గాల్చిన నిప్పు. తృణాగ్నిః 1, సమః 2, తృణాగ్ని. ఇంగలః 1, కరీషాగ్ని 2, పిడకనిప్పు. జ్వరాగ్నిః 1, అధిమన్యవః 2, జ్వరాగ్ని పేరు.

శ్వశురః స్వామిజనకః - సాధుధీర్వరవత్సలా ।
భగసార్థస్తథా విద్ధో - హేలావుకోऽశ్వవిక్రయీ॥ 201

శ్వశురః 1, స్వామిజనకః 2, మగని తండ్రి. సాధుధీః 1, వరవత్సలా 2, అత్త. భగసార్థః 1, విద్ధః 2, కుటిలుని పేర్లు. హేలావుకః 1, అశ్వవిక్రయీ (న్, పు) 2, గుఱ్ఱముల అమ్మువాఁడు.

గృహవిత్తో గృహపతిః - తుంబీపుష్పం లతాంబుజమ్ ।
లోహికాథ రసోనిః స్యాత్ - నిలింపస్త్రిదశః స్మృతః॥ 202

గృహవిత్తః 1, గృహపతిః 2, గృహస్థుఁడు. తుంబీపుష్పం 1, లతాంబుజం 2, సొరపూవు. లోహికా 1, రసోనిః 2, లోహపాత్రము. నిలింపః 1, త్రిదశః 2, దేవతలు.

గండూపదీ భూలతా స్యా - న్మండలీ ఘుర్ఘురీ మతా ।
స్వచ్ఛుట్యంగులిసందేశః - లంఘనం చాపతర్పణమ్॥ 203

గండూపదీ 1, భూలతా 2, ఎఱ్ఱలు. మండలీ 1, ఘుర్ఘురీ 2, వాద్యవిశేషము. స్వచ్ఛుటిః 1, అంగులిసందేశః 2, చిటికె వేయుట. లంఘనం 1, అపతర్పణం 2, ఉపవాసము.

గజఢక్కా మదామ్నాతః - శృంగారో గజమండనమ్ ।
ప్రతిమో రణరంకః స్యా - ద్వటకః కదరః సృణిః ॥ 204

గజఢక్కా 1, మదామ్నాతః 2, ఏనుఁగుపై నుండు నగారా. శృంగారః 1, గజమండనం 2, గజాలంకారము. ప్రతిమః1, రణరంకః 2, యుద్ధోత్సాహముగల ఏనుఁగు. వటకః 1, కదరః 2, సృణిః 3, అంకుశము.

వీచీ జలలతా క్రుండిః - ఫేనాగ్రం బుద్బుదం విదుః ।
జంబాలో జలకల్కః స్యా- దారణిః కులహండకః ॥ 205

వీచీ 1, జలలతా 2, క్రుండిః 3, తరంగము. ఫేనాగ్రం 1, బుద్బుదం 2, నీటిబుడగ. జంబాలః 1, జలకల్కః 2, బురద. అరణిః 1, కులహండకః 2, సుడి.

వినాకృతం విరహితం - గండూషో ముఖపూరణే ।
కాష్ఠమల్లః శవయానం - కషాయస్తూపరరసః ॥ 206

వినాకృతం 1, విరహితం 2, విడువఁబడినది. గండూషః 1, ముఖపూరణః 2, పుక్కలించి వేయుట. కాష్ఠమల్లః 1, శవయానం 2, పాడె. కషాయః 1, తూపరరసః 2, వగరుతనము.

పర్వావధిః పరగ్రంథిః - పింజోలా పత్రకాహలా ।
గోహల్లం చ గలం గోవిట్ - పరిఘోద్ధారకంటకః 207

పర్వావధిః 1, పరగ్రంథిః 2, వ్రేలి కణుపు. పింజోలా 1, పత్రకాహలా 2, దర్భకుంచె. గోహల్లం 1, గలం 2, గోవిట్ 3, గోమయముపేర్లు. పరిఘః 1, ఉద్ధారకంటకః 2, ద్వారమునందుంచు లాటీ కఱ్ఱ.

కర్కరం చూర్ణఖండే స్యా- త్కర్కసారం కరంభకమ్ ।
స్పర్ధాయామపి సంఘర్షః - కఠోరం కర్కరం విదుః ॥ 208

కర్కరం 1, చూర్ణఖండం 2, నున్నముగా నగురాయి. కర్కసారం 1, కరంభకం 2, పెరుగుతో తడిపిన పేలపిండి. స్పర్ధా 1, సంఘర్షః 2, తగవు. కఠోరం 1, కర్కరం 2, కఠినమైనది.

వందీ కవరకీమాహు- రాసందీ లఘుఖట్వికా ।
ఘటరాజః స్మృతః కుంభో- గర్గరీకలశిర్మతా ॥ 209

వందీ 1, కవరకీ 2, కొప్పు పేళ్లు. ఆసందీ 1, లఘుఖట్వికా 2, చవుకముగానుండు మంచమువంటిపీట (కట్లపీట) ఘటరాజః 1, కుంభః 2, కుండ. గర్గరీ 1, కలశిః 2, పెరుగు తఱచు కుండ.

విదురంజన్యముత్పాతం - నిర్ఘాతే వ్యోమముద్గరః ।
పర్యంతికా గుణభ్రంశో - గాంగేష్ఠీకటవర్కరా ॥ 210

అంజన్యం 1, ఉత్పాతం 2, ఉత్పాతము పేళ్లు. నిర్ఘాతః 1, వ్యోమముద్గరః 2, పిడుగు. పర్యంతికా 1, గుణభ్రంశః 2, గుణనాశనము. గాంగేష్ఠీ 1, కటశర్కరా 2, ముత్యపుతీఁగ, అని, విదుః = తెలియుదురు.

ఉల్కా కులుక్కగుంజా స్యా- త్కులక్కస్తాలమర్దలః ।
సూత్రకోణే డమరుకం - సూత్రవీణా చ లావుకీ ॥ 211

ఉల్కా 1, కులుక్క గుంజా 2, ఉల్కాగ్ని (తోఁకచుక్క) కులక్కః 1, తాలమర్దలః 2, వాద్యవిశేషము. సూత్రకోణం 1, డమరుకం 2, డమరు. సూత్రవీణా 1, లావుకీ 2, వీణాభేదము, స్యాత్ = అగును.

మేలానందో మసిమణి- ర్లేఖనీ వర్ణతూలికా ।
ధాతూపలః కఠినికా - మేలా పత్రాంజనం మసిః॥ 212

మేలానందః 1, మసిమణిః 2, సిరాబుడ్డి. లేఖనీ 1, వర్ణతూలికా 2, కలము (కుంచె) ధాతూపలః 1, కఠినికా 2, జేగురు ఱాయి. మేలా 1, పత్రాంజనం 2, మసిః 3, సిరా.

తర్కుటీ సూత్రలా తర్కు- ర్ఘుల్లోల స్తర్కులాసకః ।
వర్తులా తర్కుపీఠీ స్యా- త్పంజికా తూలనాలికా॥ 213

తర్కుటీ 1, సూత్రలా 2, తర్కుః 3, రాటము. ఘుల్లోలః 1, తర్కులాసకః 2, కదురు క్రిందనుంచు చిప్ప. వర్తులా 1, తర్కుపీఠీ 2, రాటము అడుగుచట్టము. పంచికా 1, తూలనాలికా 2, నూలుకండెపేరు.

నిర్వేష్టనం నాడిచీరం - దగ్ధేష్టకా స్యాజ్ఝామకమ్ ।
దోలా ప్రేంఖా పుమాన్ ప్రేంఖో - వారాసనం వాస్పదనమ్॥ 214

నిర్వేష్టనం 1, నాడిచీరం 2, కండెదారము. దగ్ధేష్టకా 1, ఝామకం 2, కాల్చిన యిటుక. దోలా 1, ప్రేంఖా 2, ప్రేంఖః 3, చౌత అను డోలి. వారాసనం 1, వాస్సదనం 2, జలగృహము.

పిష్టవర్తిస్తు చమస - శ్చిత్రాపూపశ్చరుప్రణః ।
మ్లేచ్ఛితం పరభాషాయాం - లుంటికా న్యాయసారణీ॥ 215

పిష్టవర్తిః 1, చమసః 2, సోమరసము త్రాగుపాత్ర. చిత్రాపూపః 1, చరుప్రణః 2, పిండివంట భేదము. మ్లేచ్ఛితం 1, పరభాషాయాం = పరభాష. లుంటికా 1, న్యాయసారణీ 2, యుక్తిగా పనిచేయు స్త్రీ.

శూకాపూట్టస్తృణమణి- శ్ఛాత్రగండః పదాద్యవిత్।
కోశకారః కాష్ఠతంతుః - ర్యుక్కా స్యాత్కాష్ఠలేఖకః॥ 216

శూకాపూట్టః 1, తృణమణిః 2, నీలము (తృణగ్రాహి రత్నము.) ఛాత్రగండః 1, పదాద్యవిత్ 2, విభక్త్యంతములగు శ్లోకముల ఆది యెఱింగినవాఁడు. కోశకారః 1, కాష్ఠతంతుః 2, పట్టుపురుగు. ర్యుక్కా 1, కాష్ఠలేఖకః 2, కొయ్యతొలుచు పురుగు, స్యాత్ = అగును.

విషశృంగీ భృంగరోలో - వరోలస్తృణషట్పదః ।
తుటుమో రంధ్రబభ్రుః స్యాత్ - వినాలింగాలికా స్మృతా॥ 217

విషశృంగీ (న్. పు) 1, భృంగరోలః 2, కొమ్ములపురుగు. వరోలః 1, తృణషట్పదః 2, తుమ్మెదలో భేదము. తుటుమః 1, రంధ్రబభ్రుః 2, ఎలుక, స్యాత్ = అగును. వినావింగాలికా అనబడును.

భశా విదారుః క్రకచపాదో - దృణశ్చాలిశ్చ వృశ్చికః ।
పద్మాక్షం పద్మబీజం చ - కర్ణికా బీజమాతృకా ॥ 218

భశా 1, విదారుః 2, క్రకచపాదః 3, తొండ. దృణః 1, ఆలిః 2, వృశ్చికః 3, తేలు. పద్మాక్షం 1, పద్మబీజం 2, తామరగద్దెలోని విత్తులు. కర్ణికా 1, బీజమాతృకా 2, తామరపూవులోని గద్దె.

రంగమాతా భవేల్లాక్షా - ధీలటిర్దుహితా మతా ।
చాటలోలశ్చటుల్లోలో - జేంగటో దోహదః స్మృతః॥ 219

రంగమాతా 1, లాక్షా 2, లత్తుక (లక్క). ధీలిటిః 1, దుహితా 2, కుమార్తె. చాటలోలః 1, చటుల్లోలః 2, ప్రియోక్తులం దాసక్తిగలవాఁడు. జేంగటః 1, దోహదః 2, గర్భిణ్యభిలాష.

ధౌతాంజలీ ధౌతబలీ - వజ్రకం దుగ్ధపాచనమ్ ।
చిత్రోక్తిః పుష్పశకటీ - చాసేచనమతృప్తికృత్ ॥ 220

ధౌతాంజలీ 1, ధౌతబలీ 2, శుభ్రముగాఁ గడిగినదోసిలి. వజ్రకం 1, దుగ్ధపాచనం 2, పాలుకాచుపాత్రము. చిత్రోక్తిః 1, పుష్పశకటీ 2, ఆకాశవాణి. ఆసేచనం 1, అతృప్తికృత్ 2, ఎంతచూచినను తనివితీరని సుందరవస్తువు.

కాలరాత్రిర్భీమరథీ - అస్వాధ్యాయో నిరాకృతిః ।
బ్రహ్మవాదః శ్రుతాదానం - విశ్వకద్రురఖేటికః ॥ 221

కాలరాత్రిః 1, భీమరథీ 2, కాలరాత్రి. అస్వాధ్యాయః 1, నిరాకృతిః 2, వేదపఠనము చేయని బ్రాహ్మణుఁడు. బ్రహ్మవాదః 1, శ్రుతాదానం 2, బ్రహ్మవాదము. విశ్వకద్రుః 1, అఖేటికః 2, వేటకుక్క.

హింసాలుకః ఖాదుకశ్చ -యోగితోఽలర్క ఇష్యతే ।
ద్రగడస్తూర్యగంజా స్యా- దాదర్శో ముకురః స్మృతః॥ 222

హింసాలుకః 1, ఖాదుకః 2, జంతువుల చంపుకుక్క ఖలుఁడు. యోగితః 1, అలర్కః 2, పిచ్చికుక్క. ఇష్యతే = అనబడును. ద్రగడః 1, తూర్యగంజా 2, వాద్యవిశేషము. ఆదర్శః 1, ముకురః 2, అద్దము, స్మృతః = అనబడును.

రాహూత్సృష్టో రసోనః స్యా- దంగరీ కోలనాసికా ।
మయటస్తృణహర్మ్యం స్యా - త్కుత్రం గోమం చ మండపః ॥ 223

రాహూత్సృష్టః 1, రసోనః 2, రాహుయుక్తమగు సూర్యచంద్ర గ్రహములు, స్యాత్ = అగును. అంగరీ 1, కోలనాసికా 2, బంకిణీ వృక్షము. మయటః 1, తృణహర్మ్యం 2, గడ్డితోఁ గట్టిన గృహ విశేషము, స్యాత్ = అగును. కుత్రం 1, గోమం 2, చ = మఱియు, మండపః 3, మండపము పేరులు.

స్రవద్రంగః పణగ్రంథి- శ్చిత్తికా కటిశృంఖలా ।
విశారదః ప్రసిద్ధే స్యాత్ - శ్రీర్లక్ష్మీరిందిరా మతా ॥ 224

స్రవద్రంగః 1, పణగ్రంథిః 2, అంగడి వీథి. చిత్తికా 1, కటిశృంఖలా 2, నడుమునకు కట్టుగొలుసు. విశారదః 1, ప్రసిద్ధః 2, ప్రసిద్ధుఁడు, స్యాత్ = అగును. శ్రీః 1, లక్ష్మీః 2, ఇందిరా 3, లక్ష్మీదేవి, మతా = అనబడును.

సమాప్తము.

శ్రీః

ఏకాక్షరీకోశము
సటీకము

అకారో వాసుదేవస్స్యాదాకారస్తు పితామహః।
పూజాయామపి మాంగల్యే ఆకారః పరికీర్తితః ॥ 1

అః (పు) 1 విష్ణువు. ఆః (పు) 1, బ్రహ్మ 2, పూజ 3, మంగళసూత్రము.

ఈకార ఉచ్యతే కామో లక్ష్మీరీకార ఉచ్యతే ।
ఉకారశ్శంకరః ప్రోక్త - ఊకారశ్చాపి లక్షణే ॥ 2

ఈః (పు) మన్మథుఁడు 1, సీ. లక్ష్మి 2

రక్షణే చాపి ఊకారః ఊకారో బ్రహ్మణి స్మృతః ।
ఋకారో దేవమాతాస్యాత్ - ౠకారో దనుజప్రసూః ॥ 3

ఉః (పు) శంకరుడు 1. ఊః (పు) లక్షణము 1, రక్షించుట 2, బ్రహ్మ 3. ఋ (సీ) 1 అదితి. ౠ (సీ) 1 దితి.

(ఌ)కారో దేవజాతీనాం మాతా స్వర్గః ప్రకీర్తితః ।

(ఌః) (సీ) దేవమాత (అదితి), పు 2 స్వర్గము.

(ౡ)కార స్స్మర్యతే పూర్వైర్జననీ శబ్దకోవిదైః ॥ 4

(ౡ) (సీ) 1 తల్లి.

ఏకార ఉచ్యతే విష్ణు- రైకారః స్యాన్మహేశ్వరః ।
ఓకారస్తు భవేద్బ్రహ్మ - ఓంకారోఽనంత ఉచ్యతే ॥ 5

ఏ (పు) విష్ణువు. ఐ (పు) 1 మహేశ్వరుఁడు. ఓ (పు) 1 బ్రహ్మ. ఓం (పు) పరాత్పరుఁడు.

అం స్యాచ్చ పరమం బ్రహ్మ - అః స్యాచ్చైవ మహేశ్వరః ।

అం (న) 1 పరబ్రహ్మస్వరూపము. అః (పు) 1 శివుఁడు.

కః ప్రజాపతిరుద్దిష్టోకోఽర్క వాయ్వనలేషు చ ॥ 6

కః (పు) 1 బ్రహ్మ, 2 సూర్యుఁడు, 3 వాయువు, 4 అగ్ని.

కశ్చాత్మని మయూరే చ కః ప్రకాశ ఉదాహృతః ।
కం శిరోజలమాఖ్యాతం కం సుఖం చ ప్రకీర్తితమ్॥ 7

కః (పు) 1 ఆత్మ, 2 నెమిలి, 3 కాంతి. కం (న) 1 తల, 2 నీరు, 3 సుఖము

పృథివ్యాం కుః సమాఖ్యాతః కుః శబ్దేఽపి ప్రకీర్తితః ।
ఖమింద్రియే ఖమాకాశే ఖః స్వర్గేఽపి ప్రకీర్తితః ॥ 8

కుః (స్త్రీ) 1 భూమి. ఖం (న) 1 ఇంద్రియము, 2 ఆకాశము, 3 స్వర్గము.

సామాన్యే చ తథా శూన్యే ఖశబ్దః పరికీర్తితః ।
గోగణేశ స్సముద్దిష్టో గంధర్వో గః ప్రకీర్తితః ॥ 9

ఖః (పు) 1 సామాన్యమైనది, 2 అభావము. గః (పు) 1 వినాయకుఁడు, 2 గంధర్వుఁడు.

గం గీతం గా చ గాథా స్యాత్ ।
గౌశ్చ ధేనుః సరస్వతీ – ఘా ఘంటాథ సమాఖ్యాతా॥ 10

గం (న) 1 గానము. గా (స్త్రీ) పూర్వకథ. గౌ (స్త్రీ) 1 ఆవు, 2 సరస్వతి. ఘా (స్త్రీ) 1 గంట.

ఘోఘనశ్చ ప్రకీర్తితః – ఘంటీశే హననేఘర్మే ।
ఘుర్ఘోణా ఘూర్ధ్వనావపి – ఙకారో భైరవః ఖ్యాతో ఙకారో విషయస్పృహా ॥11

ఘః (పు) 1 మేఘము. ఘః (పు) 1 చిఱుగంటలు, 2 సంహారము, 3 వేడిమి. ఘుః (పు) 1 పందిముట్టె. ఘూః (పు ధ్వని. ఙః (పు) 1 భైరవుఁడు, 2 విషయవాంఛ.

చశ్చంద్రమాః సమాఖ్యాతః భాస్కరే తస్కరే మతః ।
నిర్మలం ఛం సమాఖ్యాతం – తరలే ఛః ప్రకీర్తితః ॥ 12

చః (పు) 1 చంద్రుఁడు, 2 సూర్యుఁడు, 3 దొంగ. ఛం (న) పరిశుద్ధము. ఛః (పు) 1 నాయకమణి, 2 కోయువాఁడు.

ఛేదకే ఛః సమాఖ్యాతః విద్వద్భిః శబ్దకోవిదైః ।
జకారో గాయనే ప్రోక్తో జయనే జః ప్రకీర్తితః ॥ 13

జః (పు) 1 పాటపాడువాఁడు, 2 జయము, 3 జయించువాఁడు.

జేతా జశ్చ ప్రకథితః సూరిభిః శబ్దశాసనైః ।
రవో ఝకారః కథితః నష్టే ఝశ్చోచ్యతే బుధైః ॥ 14

ఝః (పు) 1 ధ్వని, 2 నశించినది, 3 వాయువు, 4 అలంకారము.

ఝకారశ్చ తథా వాయౌ నేపథ్యే సముదాహృతః ।
ఞకారో గాయనే ప్రోక్తో ఞకారో ఝర్ఝ ర నౌ ॥ 15

ఞః (పు) 1 పాటకుఁడు, 2 ఝర్ఝ రమను ధ్వనిపేరు.

టో ధరిత్ర్యాం చ కరకే టోధ్వనౌ చ ప్రకీర్తితః ।

టః (పు) 1 భూమి (స్త్రీ), 2 పు. వడగండ్లు, 3 ధ్వని.

ఠకారో జనతాయాం స్యాత్ ఠోధ్వనౌ చ శఠేఽపి చ ॥ 16

ఠోమహేశః సమాఖ్యాతః ఠశ్చ శూన్యే ప్రకీర్తితః ।
బృహద్ధ్వనౌ చ ఠః ప్రోక్తః తథా చంద్రస్య మండలే॥ 17

ఠః (పు) 1 జనులగుంపు, 2 ధ్వని, 3 మూర్ఖుఁడు,

4 శంకరుడు, 5 శూన్యము, 6 గొప్పధ్వని, 7 చంద్రమండలము.

డకారః శంకరే త్రాసే ధ్వనౌ భీమే నిరుచ్యతే ।

డః (పు) 1 శివుఁడు, 2 భయము, 3 ధ్వని, 4 భీముఁడు.

ఢకారః కీర్తితా ఢక్కా నిర్గుణే నిర్ధనే మతః ॥ 18

ఢః (పు) 1 గుణరహితుఁడు, 2 దరిద్రుఁడు, 3 భేరి.

ణకారః సూకరే జ్ఞానే నిశ్చయే నిర్ణయేఽపి చ ।

ణః (పు) 1 వరాహము, 2 జ్ఞానము, 3 సత్యము, 4 నిర్ణయము.

తకారః కీర్తితశ్చౌరే క్రోడపుచ్ఛే ప్రకీర్తితః ॥ 19

తః (పు) 1 దొంగ, 2 పందితోఁక.

శిలోచ్చయే థకారః స్యాత్థకారో నయరక్షణే ।

థః (పు) 1 కొండ, 2 నీతికాపాడుట.

దకారోఽభ్రే కళత్రే చ ఛేదే దానే చ దాతరి ॥ 20

దః (పు) 1 ఆకాశము, 2 భార్య (స్త్రీ), 3 ఖండించుట, 4 ఇచ్చుట, 5 దాత.

ధం ధనే సధనే - ధః స్యాద్విధాతరి మనావపి ।

ధం (న) 1 ధనము, 2 ధనికుడు. ధః (పు) 1 బ్రహ్మదేవుఁడు, 2 మనువు.

ధిషణా ధీః సమాఖ్యాతా - ధూశ్చైవం భారవిత్తయోః॥ 21

ధీః (స్త్రీ) 1 బుద్ధి. ధూః (స్త్రీ) 1 బరువు, 2 ధనము.

నేతా నశ్చ సమాఖ్యాతః తరణౌ నః ప్రకీర్తితః ।
నకారః సౌగతే బుద్ధౌ స్తుతౌ వృక్షే ప్రకీర్తితః॥ 22

నశబ్దః స్వాగతే బంధౌ వృక్షే సూర్యే చ కీర్తితః ।

నః (పు) 1 అధిపతి, 2 పడవ, 3 బౌద్ధశాస్త్రవేత్త, 4 బుద్ధుఁడు, 5 స్తోత్రము, 6 వృక్షము, 7 స్వాగతము, 8 చుట్టము, 9 చెట్టు, 10 సూర్యుఁడు.

పః కుబేరః సమాఖ్యాతః పశ్చిమే చ ప్రకీర్తితః ॥ 23

పవనే పస్సమాఖ్యాతః పః స్యాత్పానే చ పాతరి ।

పః (పు) 1 కుబేరుఁడు, 2 పడమటి దిక్కు, 3 వాయువు, 4 త్రాఁగుట, 5 పాలించువాఁడు.

కఫే వాతే ఫకారః స్యాత్తథాహ్వానే ప్రకీర్తితః ॥ 24

ఫూత్కారేఽపి చ ఫః ప్రోక్తస్తథా నిష్ఫలభాషణే ।

ఫః (పు) 1 పిలుచుట, 2 కఫము, 3 వాతము, 4 ఫూత్కారము, 5 నిరర్థక సంభాషణము.

బకారే వరుణః ప్రోక్తః కలశే బః ఫలేఽపి చ॥ 25

వక్షస్థలే చ బః ప్రోక్తో-గదాయాం సముదాహృతః ।

బః (పు) 1 వరుణుఁడు, 2 కలశము, 3 పండు, 4 వక్షస్థలము, 5 గదాయుధము (స్త్రీ).

నక్షత్రే భం బుధాః ప్రాహుః - భవనే భః ప్రకీర్తితః॥ 26

భం (న) 1 నక్షత్రము. భః (పు) 1 గృహము

దీప్తిర్భా స్యాచ్చ భూర్భూమి - ర్భీర్భయం కథితం బుధైః ।

భా (స్త్రీ) 1 కాంతి. భూః (స్త్రీ) 1 భూమి. భీః (స్త్రీ) 1 భయము.

మః శివశ్చంద్రమా వేధా - మా లక్ష్మీ చ ప్రకీర్తితా॥ 27

మా చ మాతరి మానే చ - బంధనే మః ప్రకీర్తితః ।

మః (పు) 1 శివుఁడు, 2 బ్రహ్మ. మా (స్త్రీ) 1 లక్ష్మి, 2 తల్లి, 3 అభిమానము.

మః (పు) 1 బంధనము.

యశో యః కథితః ప్రాజ్ఞైః యో వాయురితి శబ్దితః ॥ 28

యానే యాతరి యస్త్యాగే కథిత శ్శబ్దవేదిభిః ।

యః (పు) 1 కీర్తి, 2 వాయువు, 3 ప్రయాణము, 4 పోవువాఁడు, 5 త్యాగము.

రశ్చ రామేఽనిలే వహ్నౌ భూమా వపి ధనేఽపి చ ॥ 29

ఇంద్రియే ధనరోధే చ - రుర్భయే చ ప్రకీర్తితః ।

రః (పు) 1 రాముఁడు, 2 వాయువు, 3 అగ్ని, 4 భూమి, 5 ధనము, 6 ఇంద్రియము, 7 ధనాటంకము.

రుః (పు) 1 భయము.

లో దీప్తౌ ద్యాం లశ్చ భూమౌ భయే చాహ్లాదనేఽపి చ॥ 30

లో వాతే లవణే చ స్యాల్లో దానే చ ప్రకీర్తితః ।

లః శ్లేష చాశయే చైవ ప్రలయే సాధనేఽపి లః ॥ 31

మానసే వరుణే చైవ లకార స్సాంత్వనేఽపి చ ।

లః (పు) 1 కాంతి, 2 ఆకాశము, 3 భూమి, 4 భయము, 5 సంతోషము, 6 గాలి, 7 లవణము, 8 దానము. 9 ఆలింగనము, 10 తలపు, 11 ప్రళయము, 12 సాధనము, 13 మనస్సు, 14 వరుణుడు, 15 ఓదార్చుట.

విశ్చ పక్షీ నిగదితో గగనం ప్రతికీర్తితమ్ ॥ 32

విః (పు) 1 పక్షి, 2 ఆకాశము.

శం సుఖం శంకరః శ్రేయః శశ్చ సీమ్ని నిగద్యతే ।

శం (న) 1 సుఖము, 2 శివుఁడు, (పు) 3 శ్రేయస్సు.

శయనే శః సమాఖ్యాతః హింసాయాం శో నిగద్యతే ॥ 33

శః (పు) 1 సీమ, 2 శయనము, 3 హింస.

షః కీర్తితో బుధైః శ్రేష్ఠే షశ్చ గంభీరలోచనే ।
ఉపసర్గేఽపరోక్షే చ షకారః పరికీర్తితః ॥ 34

షః (పు) 1 ఉత్తముఁడు, 2 గంభీర దృష్టిశాలి, 3 ఉపద్రవము, 4 ఎదురుగా.

సః కోపే వరణే సః స్యాత్ తథా శూలిని కీర్తితః ।

సః (పు) 1 కోపము, 2 ప్రాకారము, 3 శివుఁడు.

సా చ లక్ష్మీః బుధైః ప్రోక్తా గౌరీ చ స ఈశ్వరః॥ 35

సా (స్రీ) 1 లక్ష్మి, 2 పార్వతి. సః (పు) 1 శంకరుఁడు.

హః కోపే వారణేఽహశ్చ తథా శూలీ ప్రకీర్తితః ।

హః (పు) 1 కోపము, 2 ఏనుఁగు, 3 దివసము, 4 శివుఁడు.

హిః పద్యావరణే ప్రోక్తో హిః స్యా ద్ధేత్వవధారణే॥ 36

హిః (పు) పద్యావరణము, 2 కారణము, 3 నిశ్చయము.

క్షః క్షేత్రే వక్షసి ప్రోక్తో బుధైః క్షః శబ్దశాసనే ।

క్షః (పు) 1 క్షేత్రము, 2 వక్షస్థలము, 3 వ్యాకరణశాస్త్రము.

క్షిః క్షేత్రే క్షత్రరక్షే చ నృసింహే చ ప్రకీర్తితః ॥ 37

క్షిః (పు) 1 క్షేత్రము, 2 క్షాత్రసంరక్షణము, 3 నృసింహ స్వామి.

ఆగమేభ్యోఽభిధానేభ్యః ధాతుభ్యః శబ్దశాసనాత్ ।
ఏవమేకాక్షరం నామాభిధానం క్రియతే మయా॥ 38

శాస్త్రములనుండియు, నామధేయముల నుండియు, ధాతువుల నుండియు, వ్యాకరణశాస్త్ర సంబంధమునుండియు ఏకాక్షర నామములు నాచే సమకూర్పఁబడెను.

సమాప్తము.

హారావళి

శబ్దానుక్రమణిక